

Křesťanský filosof a ekonom

Michael
Novak

Liberální institut je nezisková organizace pro rozvoj individuální svobody, soukromého vlastnictví, svobodného trhu a vlády zákona. Respekt k principům klasického liberalismu je společným znakem jeho projektů a programů. Jeho činnost je financována z výsledků vlastní činnosti a z darů jednotlivců a soukromých institucí.

Činnost Liberálního institutu se soustřeďuje do následujících oblastí:

- **Výzkum**

Výzkumná činnost Liberálního institutu zahrnuje kromě projektů aplikovaného výzkumu (Makroekonomická analýza a konstrukce Indexu ekonomické svobody, Deregulace energetických sítí, Reforma penzijního systému, Železnice jako součást dopravního trhu, Kapitálový trh v transformující se ekonomice, Tržní přístup k ochraně životního prostředí, Cena protekcionismu v ČR, Daňová reforma, Liberální paradigma) i oblast teoretického výzkumu, kde navazuje zejména na filosoficko-metodologický odkaz F. A. Hayeka. Dominantní postavení v této oblasti má projekt Teorie spontánního řádu.

- **Vzdělávání**

- *Ekonomie pro budoucí manažery a jejich učitele a Finanční ekonomie pro budoucí manažery a jejich učitele* – týdenní program pro středoškolské studenty a učitele
- *Letní univerzita liberálních studií* – týdenní program pro vysokoškolské studenty a mladé absolventy z ČR a Slovenska
- *Cesta ke svobodné společnosti* – mezinárodní česko-slovenské kolokvium
- *Cena Gary Beckera* o nejlepší studentskou práci z ekonomie – Liberální institut odměňuje v rámci této soutěže elitní studenty ve spolupráci s Národohospodářskou fakultou VŠE

- **Osvěta**

- Výroční přednáška Liberálního institutu – při příležitosti 5. výročí založení Liberálního institutu v roce 1995 tuto tradici započal nositel Nobelovy ceny za ekonomii profesor Gary Becker, v roce 1997 přednesl přednášku s názvem „Svobodný trh ve svobodné ekonomice“ nositel Nobelovy ceny profesor Milton Friedman, v roce 1998 připadla tato čest bývalému ministru financí Nového Zélandu Siru Rogeru Douglasovi, tvůrci velkolepé liberální ekonomické reformy a v roce 1999 jej následoval prezident Deutsche Bundesbank Hans Tietmeyer. Laureátem ceny za rok 2000 byl předseda liberálního hnutí Jabloko Grigorij Javlinskij.
- Diskusní fóra, kolokvia a konference
- Oslava Dne daňové svobody (poprvé dne 6. června 2000)

- **Publikace** (vydávání knih a záznamů z diskusních fór)

Liberální institut, Spálená 51, 110 00 Praha 1
Tel.: (02) 2493 0796, Fax: (02) 2493 0203
E-mail: info@libinst.cz
Internet: <http://www.libinst.cz>

LIBERÁLNÍ INSTITUT

děkuje

Unipetrol, a. s.

a

Gutmann

G U T M A N N

za spolupráci při realizaci tohoto projektu.

KŘEŠŤANSKÝ FILOSOF A EKONOM
MICHAEL NOVAK

Jiří Schwarz (ed.)

Jiří Schwarz (ed.)
Křesťanský filosof a ekonom Michael Novak
Praha 2002

Vydal:
Liberální institut
Spálená 51, 110 00 Praha 1
jako svou 38. publikaci

Všechna práva jsou vyhrazena. Žádná část knihy nesmí být reprodukována nebo dále šířena v žádné formě, žádnými prostředky, elektronickými nebo mechanickými, bez písemného souhlasu Liberálního institutu.

Copyright © 2002 Liberální institut
Translation © David Lipka
Předmluva © Ing. Jiří Schwarz, CSc.
Jazyková korektura © Ivana Mergerová
Photo © Martina Gogolová

ISBN 80-86389-17-0

Obsah:

Předmluva: Michael Novak – křesťanský filosof a ekonom	7
Trh v římskokatolické ekonomice	11
Diskuse	23
Tisková konference	37
Katolické sociální myšlení a liberální instituce	44
Ekonomie jako humanismus	63
Článek z časopisu EURO	68
Článek z Lidových novin	70
Rozhovor pro radio Proglas	76
Důležité myšlenky Michaela Novaka pronesené na výročním zasedání Mont Pelerin Society v Bratislavě	78
Přehled laureátů Výroční ceny Liberálního institutu	80

Michael Novak – křesťanský filosof a ekonom

Jiří Schwarz

Nikdo před ním se nepokusil o syntézu náboženství s liberální tradicí. Jeho originální přístup ke zkoumání hospodářské reality, ekonomických systémů a chování institucí lze nazvat teologií ekonomiky. Americký profesor slovenského původu se stal prvním teologem tržní ekonomiky.

Patrně nikdo jiný než Američan slovenského původu nemohl rozvíjet svůj intelekt a posléze obohatit myšlení tohoto světa spojením dvou myšlenkových tradic, které byly doposud převážně stavěny do protikladu. Náboženská tradice v rodině, která se přistěhovala z východoslovenské Spiše, přivedla Michaela Novaka ke studiu teologie. Jeho rodiče, kteří se oba narodili ve Spojených státech, a slovensky spolu mluvili, jen když si nepřáli, aby jim malý Michael rozuměl, byli už Američané. Spojení rodinné křesťanské výchovy a liberálních hodnot, které se v Severní Americe tradičně těší velkému společenskému respektu, bylo tématem, jemuž se Michael Novak celý život usilovně vědecky věnoval. Přestože se vyznáním hlásí k římskokatolické církvi, má jeho dílo ekumenický charakter.

Jeho práce se těší velkému zájmu a za její výsledky byl mnohokrát po zásluze odměněn. Snad nejvýznamnějším z mnoha mezinárodních ocenění, jež se mu dostalo, je 24. Templetonova cena za pokrok v náboženství, k jejímž nositelům patří Matka Tereza, Alexander Solženicyn a další. V letech 1974-80 byl poradcem prezidentů G. Forda a J. Cartera pro národnostní a sociální otázky. V letech 1984-94 byl členem Rady pro mezinárodní vysílání, což je soukromá instituce, která řídí Rádio Svobodná Evropa/ Rádio Svoboda. V této roli nejen že významně přispěl k pádu komunismu v zemích za „železnou oponou“, ale po opuštění svého postu úspěšně loboval v americkém Kongresu za zachování vysílání Rádía Svo-

bodná Evropa/Rádia Svoboda a jeho přesun z Mnichova do Prahy. Záříjové události roku 2001 znovu ukázaly, že toto úsilí bylo zcela opodstatněné, protože i po pádu komunistických režimů zbývá ještě mnohé učinit ve jménu svobody, k čemuž stále ještě mohou pozitivně přispět i peníze amerických daňových poplatníků.

Michael Novak dosud napsal více než 30 knih. Do češtiny byly přeloženy: Duch demokratického kapitalismu, Vyznání katolíka a Filosofie svobody. Významnou zásluhu o popularizaci jeho díla v České republice má Občanský institut, který s Michaelem Novakem spolupracuje od roku 1991.

Michael Novak je obdivovatelem Rakouské školy, která podle něj učinila ekonomii opět předmětem zkoumání morální filosofie. Tou byla již od vydání Pojednání o povaze a původu bohatství národů Adama Smitha v roce 1776 až do vydání Základů politické ekonomie Johna Stuarta Milla v roce 1848. Podle Novaka „je výsledkem zkoumání Rakouské školy poznání, že ekonomie je alespoň do takové míry součástí morální filosofie a humanitních věd, do jaké je přírodní vědou“¹. Přestože se o humanistický obrat v ekonomii nejvíce zasloužili právě představitelé Rakouské školy (Ludwig Mises, Friedrich August Hayek a další), její význam je dodnes často marginalizován, odkaz jejich reprezentantů nezřídka deformován a jejich pokračovatelé obvykle extremizováni. Oproti hodnotově neutrální neoklasické ekonomii prezentované pomocí matematických modelů obnovila Rakouská škola ekonomii jako styl myšlení, který využívá poznatky a metody z filosofie, práva, antropologie, psychologie, náboženství a dokonce umění. Namísto sociálního inženýrství ve všech jeho podobách včetně makroekonomického plánování (human design) si Rakouská škola uvědomila význam lidského činu (human action). Svobodný, nespoutaný podnikatelský duch hraje nezastupitelnou roli v rozvoji lidské společnosti.

¹ Michael Novak: Economics as Humanism, First Things 76, Oct. 1997, pp. 18-19. [Citovaná práce je součástí knihy pod názvem Ekonomie jako humanismus.]

Michael Novak je zastáncem faktické odluky církve od státu. Ta spočívá v systémovém oddělení církví od státního rozpočtu. Bez důsledné odluky se církev nemůže skutečně přiblížit lidem, jimž je tak upírána skutečná náboženská svoboda a efekty z ní vyplývající. Díky přežívajícímu propojení státu a církví jsou tyto pozitivní efekty upírány jak věřícím a členům církví, tak i nevěřícím.

Michael Novak je zastáncem konkurence mezi jednotlivými náboženstvími a jednotlivými církvemi. Uvědomuje si, že pouze konkurence může vést ke kultivaci chování tržních subjektů (církví), z něhož mají největší přínos jejich spotřebitelé (jejich členové). Vzhledem k pozitivním externalitám, které náboženské společnosti a církve svou činností vytvářejí, mají z ní prospěch i nečlenové církví a ateisté.²

Michael Novak se zasloužil o další pozitivní posun v chápání trhu římskokatolickou církví, což je vyjádřeno v encyklice papeže Jana Pavla II. *Centesimus Annus*. Tento souhrn současného společenského učení římskokatolické církve vydaný v roce 1991 mimo jiné obsahuje:

1. kritiku říše zla – komunismu: Socialismus je „lék, jenž se ukázal zhoubnější než nemoc sama“.
2. rekapitulaci názorů Lva XIII. na soukromé vlastnictví a důraz na jeho nedotknutelnost
3. vyzvednutí podnikavosti a jejího pozitivního dopadu na lidskou společnost (IV. kap.)
4. varování před neoprávněnými zásahy státu do společenského systému a podnikání, „což by uškodilo jak hospodářské, tak občanské svobodě“ (čl. 48)

Všeobecně se má za to, že *Centesimus Annus* vychází z následujících intelektuálních zdrojů:

- a) středověké ekonomické školy ze španělské Salamanky
- b) monetarismu chicagské školy

² Viz Gary S. Becker: *Teorie preferencí*, Liberální institut 1997, Praha, s. 297

- c) školy veřejné volby
- d) rakouské školy
- e) Michaela Novaka

Být považován za jeden ze zdrojů současného společenského učení římskokatolické církve je pocta, které se může za života dostat jen vyjímečným lidem za mimořádný výkon. Michaelu Novakovi, významnému sociálnímu vědci přelomu tisíciletí, se to podařilo. Liberálnímu institutu je ctí udělit mu Výroční cenu Liberálního institutu za rok 2001.

Trh v římskokatolické ekonomice

Michael Novak

Vážené dámy, vážení pánové. Na úvod bych rád vyjádřil hlubokou vděčnost všem českým lidem za množství projevů soustrasti a solidarity, které v těchto dnech směřují k lidu Ameriky. Velmi mne dojalo, když jsem včera po svém příjezdu mohl na Václavském náměstí, na stejném místě, kde, jak si vybavuji, v dubnu roku 1990 stála malá svíčka uctívající památku Jana Palacha, spatřit svíčky a květiny vyjadřující solidaritu lidem Ameriky. Chci se vrátit zpět do Ameriky a předat pocit vděčnosti a solidarity, který jsem zde zažil. Velmi bych za to chtěl všem zdejším lidem poděkovat.

Za druhé chci poděkovat Liberálnímu institutu za jeho boj ve prospěch svobody, za úsilí jeho jednotlivých členů sahající ještě před rok 1989. Také bych rád poděkoval za to, že už v roce 1990, jak jen to bylo možné, vydal Liberální institut knihu Friedricha Hayeka. O jeden či dva měsíce později publikoval Občanský institut mou vlastní knihu, *The Spirit of Democratic Capitalism* (Duch demokratického kapitalismu), o které se Jiří v úvodu laskavě zmínil. Od té doby přátelům vysvětluji, že jedním z klíčů k brzkému vydání v České republice je mít jméno na pět písmen, které končí na K – Hayek, Novak, to je skutečná výhoda.

Nejvíce jsem však vděčný Liberálnímu institutu za jeho dnešní ocenění. Tolik obdivuji všechny, kdo bez ohledu na své zázemí či místo na světě bojují za svobodu, kdo věří ve svobodnou společnost a jsou ochotni podstoupit oběti a věnovat své úsilí boji o tuto věc. Potřebujeme mnoho takových lidí. Nikdy jich na světě nebude dost. Je zcela nezbytné oslovit věřící i nevěřící, lidi rozdílných tradic a jazyků. Svoboda náleží každé lidské bytosti.

Thomas Jefferson, jeden ze zakladatelů Spojených států (jistým způsobem možná nejméně religiózní ze všech), napsal:

„Bůh, který nám dal život, nám současně dal i svobodu.“ Zakladatelé Spojených států věřili, že Stvořitel vytvořil celý kosmos, celý vesmír za jediným účelem. Proto, aby v jeho rámci existovala alespoň jedna bytost, které by mohl nabídnout přátelství, bytost – muž a žena – která by byla svobodná, neboť Bůh si nepřál přátelství otroka, ale přátelství svobodné ženy a svobodného muže. Skutečnost, že základním smyslem stvoření v myšlenkách judaismu, křesťanství a také islámu je svoboda, dodává člověku ohromnou důstojnost. Svoboda je jasnou červenou nití, vinoucí se celou lidskou historií, je ústředním motivem lidské historie – vytrvalého boje lidských bytostí o její pochopení a přivlastnění, boje o vytvoření institucí, které by byly lidské svobodě adekvátní.

Připravil jsem si pro dnešní příležitost přednášku, avšak vzhledem k událostem tohoto týdne se domnívám, že je záhodno mé poznámky pro dnešek změnit.¹ Věřím, že nebudete nic namítat, neboť svoboda se teď nachází v mnohem dramatictější situaci, než jsem mohl předvídat, když jsem si svou přednášku připravoval.

Pan Daniel Hermann se zmínil o příběhu, který mi vyprávěl můj dědeček. Předtím, než opustil Slovensko, přibil na strom u cesty u obce Brutovce na Spiši, nahoře v horách nad Levočou malý krucifix. Když jsem v roce 1974 přes ostnaté dráty, tanky a podobné věci mohl konečně navštívit svou rodinu, zeptal jsem se jich na tento kříž, ale nikdo o něm nevěděl. Někdo si nicméně tehdy vzpomněl, že se změnila cesta, že již nevede stejnými místy jako v roce 1900. Zeptali se tedy ve vsi a jakýsi muž nás přes pole dovedl až k onomu kříži. Nebyl tam pouze malý kříž. Stál tam vysoký železný kříž uzavřený za nevelkou železnou brankou. Náš průvodce nám vysvětloval, že můj dědeček poslal po jednom či dvou letech z Ameriky sto dolarů a vesničané pak postavili podle jeho přání železný kříž. Vše bylo po tolika letech velmi zrezivělé.

¹ Původně zamýšlená přednáška prof. Novaka je obsažena dále v této knize pod názvem Katolické sociální myšlení a liberální instituce. (pozn. editora)

Dozvěděl jsem se tehdy ještě jeden příběh, který jsem do té doby neznal. Toho dne, kdy v létě roku 1900 můj dědeček odcházel, jej šla vyprovodit celá vesnice. Na vrcholu kopce se všichni pomodlili a on se vydal na cestu do Ameriky. Pěšky je do Ameriky velmi dlouhá cesta, ale jinak to tehdy nebylo možné.

Minulý rok jsme se vrátili zpět. Část rodiny uspořádala velikou slavnost. Byla tam spousta mých bratranců, z nichž mnohé jsem tehdy viděl poprvé (pět bratrů, kteří odešli do Ameriky, se rozešlo do různých koutů země a tři další zůstali na Slovensku). Výborně se jedlo, pila se slivovice, vodka, pivo, hrála muzika. Byl to krásný den. Sto let poté, co můj dědeček odešel.

Letos jsem přijel znovu, abych učil na letní škole. Moji přátelé objevili překrásný kostelík ve vesnici Žehra, který byl zařazen mezi poklady lidstva zapsané v seznamu UNESCO. Věděl jsem pouze, že všichni z větve Nováků mé rodiny tam byli v devatenáctém století křtěni. Dříve jsem se do tohoto kostela nikdy nedostal, a proto bylo úžasné vejít a spatřit křtelnici, kde byl pokřtěn můj dědeček.

Ptáte se, proč se o těchto zážitcích zmiňuji? Pro mě znamenají opravdu mnoho. Skrze takové zážitky jsem pochopil klíčový význam svobody pro lidský život. Pochopil jsem, že Bůh, jenž nás stvořil, nás stvořil svobodné. Naučil jsem se přemýšlet o Československu té doby, jehož ústava spatřila světlo světa nedaleko místa, kde nyní žijí v Pittsburgu v Pensylvánii. Naučil jsem se přemýšlet o Československu jako o centru Evropy. Zkuste nakreslit čáru jakýmkoli směrem a zjistíte, že všechny důležité evropské metropole se nacházejí téměř ve stejné vzdálenosti. Pochopil jsem, že reprezentuje vše, o co se zejména uplynulých dvě stě let bojovalo – o snahu vybudovat svobodné společnosti založené na svobodných institucích. Ačkoli když jsem byl mladý, patřilo Československo do rudého bloku, nepatřilo tam právem. Patřilo svobodným lidem.

V roce 1989 jsem byl hluboce dojat článkem, který jsem tehdy četl a který pojednával o demonstracích shromažďujících se na Václavském náměstí. Zvláště mě zaujala jedna událost. Nedaleko náměstí se nacházel malý pivovar či prodejna piva. Příběh, o němž se zmiňuji, vypráví, jak si uvnitř budovy stoupl

mladý muž na schod a přesvědčoval své spolupracovníky, aby se k němu přidali a šli demonstrovat na náměstí. Promlouval k nim následujícími slovy: „Pokládáme za samozřejmé pravdy, že všichni lidé jsou stvořeni sobě rovni, že jsou obdařeni svým stvořitelem určitými nezcizitelnými právy, že mezi tato práva náleží život, svoboda a sledování osobního štěstí.“ Sděloval to jako součást své vlastní tradice.

Stejný rok byli čínští studenti protestující na Náměstí Nebeského klidu dotazováni novináři: „Proč protestujete, jaké jsou vaše názory?“ Vytvořili si z papíru sochu s obličejem Sochy svobody – symbolu, který v newyorském přístavu zbudovali Francouzi jako připomínku významu svobody. Byla vznesena námitka: „Vždyť ta socha nemá čínské oči, má oči západní.“ „Právě toto je tradice, kterou máme na mysli,“ odpověděli. Je tomu tak, že se svoboda na tomto světě zrodila prostřednictvím učení nejprve judaismu, poté křesťanství a později dokonce i islámu. Ačkoli islám nerozvíjí tuto část svého myšlenkového odkazu, přesto ji v Koránu najdeme.

Je skutečností, že Bůh dal každému muži a ženě svobodu, aby mu odpověděli ve svém svědomí. Toto je kořenem všech ostatních svobod. Je to právě vztah mezi jednotlivým mužem či ženou a Bohem, který činí svobody posvátnými, nedotknutelnými a nezcizitelnými. Nikdo jiný za vás nemůže učinit tento akt svědomí, ani otec za svou dceru či syna, ani bratr za svou sestru. Akt svobody náleží každému jednotlivci. Pouze v judaismu a později v křesťanství a islámu existuje přímé zaměření na důstojnost a nedotknutelnost každého jednotlivce. Z těchto kořenů později čerpali i světští filosofové svůj důraz na ideu svobody, kterou nelze sloučit s nihilismem, ani s pojetím, že není žádné dobro nebo zlo, že všechno je relativní. Jestliže by toto platilo, proč by potom byla svoboda tak vzácná?

Z vlastní zkušenosti víme o ústřední roli svobody. Právě uvědomování si existence Boha se stále vrací i uprostřed pochybností, uprostřed temnoty. Je na nás, abychom Bohu svobodně odpověděli. Vyzývání svobody a Boha pochází ze stejného zdroje.

První rudá vlajka zavlála na barikádách v Paříži v letech 1831 a 1832. O třicet let později toto povstání popsal Victor Hugo ve svém románu *Bídníci*. Byl to on sám, kdo navrhl první rudou vlajku, a její podoba nebyla nikterak náhodná. Za prvé ztělesňovala jednoduchost, která měla přímo a bezvýhradně působit na city. „Na rozdíl od trikolory byla zamýšlena jako symbol ohně a plamenů, konce ancien régime.“ Měla vyvolávat pocit počátku, počátku nového řádu. Právě strohá jednoduchost zkázy a utopických nadějí vždy vede k vraždění a destrukci lidských bytostí.

Vyplývá z podstaty člověka jako ztělesněné duše, že svoboda nutně znamená cosi daleko složitějšího. Bojujeme za svobodu ducha, svobodu vlastní vůle a vlastní mysli. Dokonce ani vězni v koncentračních táborech v tomto boji neustávali. Věděli, že mohou být potrestáni lidmi, avšak nikdo je nemohl přinutit lhát, pokud se ke lži sami neuchýlili. Dokud byli rozhodnutí nepodílet se na lžích, mohli uchránit svou svobodu a důstojnost před čímkoli. To jim dávalo sílu, o niž je nebyli s to připravit ani jejich věznitelé. Jelikož však máme tělo, svoboda ducha k tomu, abychom svobodně jednali ve světě, abychom nakládali s naším tělem, nestačí. Potřebujeme majetek. Potřebujeme věci, tužky, psací stroje, textové editory, potřebujeme spoustu věcí. I ony jsou součástí naší vlastní osoby. V židovské a křesťanské tradici od počátku existuje velmi silná oddanost právu na soukromé vlastnictví. Je to součástí osobní svobody. Ostatně i anglické slovo *property*² pochází z latinského *proprius*, což znamená osobní. Coby lidská bytost nemůžete ve světě jednat bez majetku. Pokud někdo ovládá veškerý váš majetek, ovládá i vaši svobodu. Svoboda a vlastnictví jsou neodlučitelně spjatý. Již proto bylo v knize Deuteronomium v deseti přikázáních člověku dáno pravidlo: „Nepokradeš.“ To má opodstatnění, pouze existuje-li vlastnictví. Nesmíte odebírat ostatním, co potřebují pro svou svobodu. Nesmíte tak činit, protože jejich svoboda patří Bohu, nikoli vám nebo jim.

² Property – vlastnictví, majetek. (pozn. editora)

Zmínil jsem se o dvou svobodách, které mají původ v judaismu a křesťanství – svědomí (vnitřní volby) a vlastnictví. Existuje ještě třetí. První vyjádření, kterého jsem si vědom, první jasná obrana této svobody byla sepsána Tomášem Akvinským, mladým mnichem tehdy nového řádu dominikánů v roce 1261. Úkolem tohoto řádu bylo studovat a hlásat pravou podobu křesťanství oproti bohatství a hojnosti mnoha zámožných křesťanů. Měli žít v chudobě a kázat. Na dominikány na Pařížské univerzitě tehdy útočili někteří profesori, kteří prohlašovali, že dominikáni patří k organizaci, a tudíž by jim nemělo být dovoleno učit, neboť to je vyhrazeno jednotlivcům. Proti tomuto útoku sepsal Tomáš obranu dominikánů a františkánů, žebravých mnichů závisejících ve svém živobytí na darech ostatních. Napsal obranu založenou na právu sdružovat se. Napsal, že Bůh stvořil lidi, aby žili v komunitách. Jedna osoba je pro život nedostatečná. Potřeba přátel, potomstva, manželství může sloužit jako první doklad této skutečnosti. Avšak nejenom to. Ze své podstaty jsme společenskými tvory a závisíme jeden na druhém. Ani jeden z nás nedokáže dělat vše, co je pro lidskou komunitu potřebné. Musí existovat pekaři, výrobci svíček, ševci. Pro blahobyt všech je třeba naplnit nesmírné množství rozličných povolání a úkolů. Existuje proto přirozené a základní právo sdružovat se. Ještě později se tato svoboda dostala do popředí v době počátků ekonomie.

Po většinu lidské historie probíhal velký boj, aby se člověk osvobodil od mučení a tyranie. Byl to boj o vybudování politického řádu. Již Platón a Aristotelés psali o republice, politice. Ve středověku existují knihy o vladařích a politickém řádu. Důvodem bylo, že v celém světě tehdy panoval chaos a zkáza. Moji předci pocházející ze Slovenska byli nevolníky pracujícími pro hraběte, který žil na Spišském hradě. Proč žili vévodové a baroni na hradech, v obrovských pevnostech? Protože tehdy spočíval jediný způsob, jak získat bohatství, v tom, že člověk šel a uzmul bohatství ostatním. Lidé bohatství nevytvářeli, brali si ho. V Bibli a ve většině staré literatury je vždy slovo „bohatství“ spojeno s rabováním a loupáním. Množství bohatství bylo omezené. Pokud chtěl někdo více, musel to vzít ostatním.

Po objevení Ameriky se ukázalo, že tato teorie neodpovídá skutečnosti. Objevily se ohromné plochy nikým nevlastněné půdy, na nichž mohly být zbudovány nové plantáže, nové doly. Bylo možné najít zcela nové zdroje bohatství, které nebyly nikomu odebrány. Dominikáni a františkáni, posílající misio-náře do Latinské Ameriky, si to uvědomili jako první. V tom spočívá i význam salamanské školy, o níž se v úvodu zmínil Jiří Schwarz. Její představitelé začali ukazovat důležitost ekonomické iniciativy. Důležitost toho, že se lidé dívají kolem sebe, zjišťují, co by bylo třeba udělat a dělají to. Tak vznikají zcela nové zdroje bohatství.

V teologických textech zejména během doby socialismu proto můžete nalézt množství odkazů na právo na soukromou ekonomickou iniciativu. Proč? Protože ji socialisté zakazovali. Dobrovolné jednání kapitalistického typu mezi dvěma dospělými osobami bylo zakázáno. Hrozilo uvěznění. Naproti tomu církev začínala jasně hovořit o právu na soukromou ekonomickou iniciativu. Vycházelo to z jednoduché myšlenky. Bůh stvořil každého muže a ženu k obrazu svému. Stvořil je jako stvořitele, aby byli jako Bůh, aby tvořili, vynalézali, objevovali a rozhlíželi se kolem sebe po možnostech tvorby bohatství, o jakém se nikomu dříve ani nesnilo.

První ropný vrt vznikl v Titusville v Pensylvánii, nedaleko místa, kde se usadil můj dědeček. Na Středním východě vznikl první ropný vrt až v roce 1909 díky americko-britskému konsorciu. Tehdy jsme byli zvyklí hovořit o arabském světě jako o chudé oblasti. Říkávali jsme: „Chudý jako beduín.“ Ti chudáci dokonce neměli ani vodu, ani stín a ropa byla bezcenná. Když jste do ní šlápli, nemohli jste ji dostat z bot, bylo to pro zlost. Nikdo nevěděl, co s ní. Avšak poté, co jakýsi člověk v Clevelandu vynalezl pístové čerpadlo a způsob, jakým ze surové ropy získat benzin, získala ona černá hmota novou hodnotu. Začali jsme ji nazývat „černé zlato“. Už neříkáme „chudý jako beduín“, ale „bohatí arabští ropní šejkové“ jako Usáma bin Ládín, jehož bohatství pochází z tohoto pramene a dosahuje výše 220 milionů dolarů, ačkoli je pouze jedním z padesáti dětí. Toto bohatství bylo vytvořeno.

Dovolte mi uvést ještě jeden příklad. V roce 1980, když se stal Ronald Reagan prezidentem, viděl, že daně dosahují v Americe výjimečné výše – u vyšších příjmů až sedmdesáti procent. Ze všeho, co jste vydělali, bylo třeba sedmdesát procent odevzdat státu. On to považoval za absurdní. Argumentoval, že pokud snížíme daňovou sazbu, podnikání se odstraněním tohoto břemene o to více ekonomické aktivity. Lidé budou více pracovat, více vynalézat a investovat. Budou vytvářet o tolik více bohatství, že bude země moci růst mnohem déle.

Minuta ticha pro oběti terorismu.

Znovu chci poděkovat za zachování minuty ticha. Musím říci, že když jsme s manželkou poslouchali první zprávy, slyšeli jsme, že jedno z letadel bylo namířeno na budovu Capitolu. Shodou okolností tam pracuje naše dcera Jana. Ona se mnou napsala knihu, která byla minulý rok přeložena do slovenštiny. Nakonec se ukázalo, že všechno bylo v pořádku a jí se nic nestalo. Jiné rodiny z celého světa, jak víte, však utrpěly hluboké ztráty.

Vraťme se teď zpět. Snažím se vysvětlit, proč boj proti svobodě existuje. Krátká odbočka, kterou jsem učinil, měla ukázat, že když se podíváte na bohatství Spojených států v roce 1989, když Ronald Reagan opouštěl úřad, a porovnáte to s bohatstvím v roce 1980, kdy se stal prezidentem, zjistíte, že se rovnalo bohatství Spojených států a bohatství Německa dohromady. O tolik Amerika vyrostla. Na počátku neexistovaly mobilní telefony. Bylo jen pár osobních počítačů a neexistovalo nic jako internet. Neznali jsme optická vlákna, nebyl prozkoumán lidský genom ani genetické příčiny nemocí. S obrovskou vlnou investic do nových odvětví, nových myšlenek a nových možností šla ruku v ruce nebývalá vlna lidské kreativity. Důsledkem bylo nesmírné a nepředvídatelné bohatství. V následujících letech jsme zaznamenali dokonce ještě vyšší růst a totéž lze říci i o Evropě.

Když porovnávám Václavské náměstí a zbytek Prahy dnes se stavem z roku 1990 a 1991, mám pocit, že se jedná o dva různé světy. Rozdíl je v barvě, ve vitalitě, v cílech. Lidé chodí

rychleji, pohybují se více vzpřímeně, nemají takové zasmušilé výrazy jako dříve. Je zde opravdu jiná atmosféra. Vy jste možná příliš blízko, než abyste to viděli, protože máte na očích převážně problémy. V každém případě již ale proběhla důkladná přeměna, a ačkoli dosud zůstává mnoho věcí před vámi, jste na dobré cestě.

Chci učinit ještě jednu poznámku týkající se odhalení komplikovanosti svobodné ekonomiky. Když se stal Jan Pavel II. papežem, přišel z prostředí komunistického experimentu. Ve své první encyklice „*Laborem Exercens*“ celému světu řekl, že zdrojem bohatství je práce. Kapitál jsou vždy věci. Jsou to peníze, stroje, věci. Člověk je práce, kapitál jsou věci. Poté však znovu promyslel své vlastní filosofické názory. Napsal knihu „*Jednající člověk*“, za kterou mu na Harvardu udělili čestný titul. Základní myšlenku lze vyjádřit jednou větou. Co je lidská bytost? Proč se člověk liší od kočky nebo od psa?

Naše dcery jednou, když byly ještě malé, přinesly domů dva kocoury, hnědo-oranžového a černobílého. Černobílému daly jméno *Pepé la Pue* a druhý dostal jméno *Le Beau le Duc d'Orange*. *Le Beau* byl tlustý, pomalý a hloupý. *Pepé* byl hubený, rychlý a velmi inteligentní. Když chtěl upoutat pozornost, posunoval sklenici na kraj stolu, a kdybyste nevstali a neudělali, co chtěl, byl by ji shodil. Rozčílilo by vás to a mrštili byste po něm novinami. Po chvíli byste se ale šli podívat, zda nepotřebuje pustit ven, nakrmit či cokoli jiného, co je třeba. Nenáviděl jsem ho. Byl jako terorista ve vlastním domě. Děti slíbily, že se o ně budou navždy starat, že my nebudeme muset dělat nic. Pak však odešly na univerzitu a kocouři nám zůstali. Karen a já jsme tak nikdy nemohli nikam jít, aniž bychom jim zajistili nějaké hlídání. Bylo to úděsné. Musím říci, že osobnost jednotlivých koček je velmi různorodá. Nejsou stejné. Jedna věc vám ale u nich nemusí dělat starosti: s kým se ožení, na jakou dovolenou by chtěly jet, jaké si zvolí povolání. Kočky se pouze chovají, stejně jako se chovaly před pěti tisíci let. Naše děti se však nechovají. Naše děti si představují nespočetné možnosti, co by mohly dělat, nespočetné alternativy, čím se stát. My z toho máme strach a přejeme si, aby to

nedělaly. Poté, co dosáhnou jistého věku, s tím však nemůžeme nic dělat.

Stručně řečeno, děti, lidské bytosti jsou schopny jednat. Můžeme si představit nové naprosto bláznivé způsoby jednání a můžeme tak jednat. Můžeme jednat zcela nově, byť i destruktivně. Lidská stvoření jednají a papež začal aplikovat tuto skutečnost na ekonomii. Je myslím spravedlivé říci, že se nezaměřil na ekonomické otázky ve stejné hloubce a rozsahu. Začal si nicméně uvědomovat, že příčinou bohatství je vynalézání a objevování – zcela nové zdroje bohatství, které si dříve nikdo ani nedokázal představit. Kdysi to byla ropa, později optická vlákna, počítače, elektronika. Začal přemýšlet o kapitálu jako o lidském kapitálu, intelektuálním kapitálu, know-how, znalostech, teoriích, ale i jako o praktických věcech – organizačních návycích.

Kdybyste viděli, jak lidé v New Yorku reagovali na tu nesmírnou tragédii, kdybyste viděli disciplínu, rozhodnost, řád, se kterým čelili téměř nemožnému úkolu, jak procházeli sutinami jeden vedle druhého pečlivě prohledávající každý metr čtvereční. Je to jejich způsob. Obrovský význam lidského kapitálu spočívá v tom, že jsou lidé schopni se dohodnout bez toho, aby jim někdo dával rozkazy. Ihned se objevili dobrovolníci a byli připraveni pracovat a pomáhat, aniž by na ně kdokoli musel dohlížet. Když máte svobodné lidi, kteří se řídí vlastním smyslem pro spolupráci, smyslem pro zodpovědnost a dokáží tak činit spořádaně, bez masových zmatků, tak nepotřebujete komisaře, jak tomu bylo v Sovětském svazu. Jedná se o veliké výdobytky, o dary lidského ducha, které hrají pro svobodnou společnost klíčovou roli.

Právě z tohoto důvodu ti, kdo chtějí zničit svobodu, útočí na její nervové centrum. Musejí zničit panství práva. Jsme závislí na tom, že lidé dobrovolně dodržují právo. Podívejte se na Sochu svobody v New Yorku. Ta je pravým symbolem New Yorku, nikoli Světové obchodní centrum. Pravým symbolem je Socha svobody, která byla vymyšlena a postavena Francouzi a ztělesňuje skutečný význam svobody. Nikoli *liberté* z dob Francouzské revoluce. Francouzská revoluce začala s prosti-

tutkou na oltáři v Notre Dame. Svoboda znamenala dělej si co chceš, cokoli se ti zamane, cokoli si přeješ, následuj svůj instinkt. Svoboda znamenala nihilismus. Francouzští liberálové, následovníci Tocquevilla a dalších, kteří navrhli Sochu svobody, měli na mysli něco jiného. Předně to nebyla socha mladého bojovníka s kalašnikovem v rukou. Nebyl to žádný revolucionář, ale žena, paní filosofie. Ve francouzské ikonografii je svoboda vždy představována ženou. Žádné násilí, nýbrž moudrost. Do její pravé ruky umístili pochodeň rozumu proti vášni, bigotnosti a neznalosti a do levé ruky knihu zákona. Svoboda podle rozumu a svoboda podle práva. Jak řekl lord Acton: „Svoboda neznamena právo dělat si, co chcete, co si přejete, na co máte chuť,“ jak tomu bylo v jedné knize ze šedesátých let „Prostě to udělej.“ V žádném případě. Svoboda znamená právo dělat, co byste měli dělat, co po přemýšlení a rozvažování poznáte, že máte činit – z dlouhodobého hlediska a pro dobro všech. Pravá svoboda začíná přemýšlením, rozvažováním, jednáním, rozhodováním a přijetím odpovědnosti za daná rozhodnutí. To je opravdová svoboda, kterou reprezentuje Socha svobody. Právě toto ztělesňoval i proces ratifikace ústavy Spojených států. Lidé argumentovali, přeli se a hlasovali buď pro, nebo proti. Zákon, jímž se řídíme, se přijímá po pečlivém přemýšlení a rozvažování, což dokazuje, že vlády mohou být vytvářeny po zvážení a volbou, nikoli náhodou a silou.

Toto musí teroristé zničit, přejí-li si zničit svobodu. Proto zaútočili na právo a pokusili se podkopat respekt a lásku k právu, a proto je správnou odpovědí zabývat se přemýšlením a rozvažováním o společnosti, kterou si přejeme vybudovat. Dokonce i přemýšlením a rozvažováním nad tím, co uděláme, abychom vymýtili v budoucnosti kořeny terorismu. Nesmí jim být dovoleno uplatnit jejich umění zabíjet. Dalo se to přejít, dokud prováděli bezvýznamné činy, nyní však vyhlásili válku samotné podstatě. Je velmi důležité sledovat, zda budou Američané klidní, metodičtí a absolutně rozhodní v pronásledování těchto mužů. Věřím, že tomu tak bude. I kdyby to mělo trvat deset nebo dvacet let, tak budou zločinci pronásledováni. Stejně tak i každá podobná organizace, ať se nachází kdekoli, bude

brzy s pomocí našich spojenců rozbita. Svoboda začíná přemýšlením a rozvažováním. Nesmíme jednat na základě toho, jak se cítíme dnes, zaplaveni vlnou emocí. Musíme jednat promyšleně, chladně, cílevědomě a se zarputilou rozhodností. Lze toho dosáhnout diplomatickou cestou, jestliže se nám podaří přesvědčit státy podporující teroristy penězi, kreditními kartami, falešnými pasy, výcvikovými základnami a psychologickou podporou, že se musí rozhodnout a že pokud se nerozhodnou správně, zaplatí za to vysokou cenu. Buď se přidají na stranu svobody a práva, nebo na stranu teroristů. Musí se rozhodnout. Pokud se rozhodnou zůstat s teroristy, ti, kdo stojí na straně svobody a práva, je musí přinutit platit. Nemůžeme mít svobodu bez práva. Svoboda je darem jednoho člověka člověku druhému. Toto představuje jediný způsob, jakým jsou instituce svobody zachovávány.

Znovu bych chtěl poděkovat, neboť je to vaše vlastní láska ke svobodě, právu a řádu, která dovedla Čechy k mocným projevům solidarity s lidmi, od nichž je dělí širý oceán. Všichni, kdo věří ve svobodu, si zaslouží dodat si povzbuzení ze solidarity, která proudí z celého světa. Bůh obyčejně odděluje dobro od zla a to nejhorší, co mohou síly zla nabídnout, mění jakýmsi božským džiu-džitsu v dobro. Myslím, že právě toto se děje i v tomto zvláštním případě. Je pro mne obrovskou ctí stát zde před vámi jako host Liberálního institutu a jsem hluboce poctěn prací, které se po léta věnujete. Jsem šťasten, že zde mohu být s vámi v této době. Děkuji mnohokrát.

DISKUSE:

Daniel Hermann, mluvčí České biskupské konference:

Já bych si dovilil, ač neekonom, položit první otázku. Zdá se mi, že existuje propast mezi katolicismem a liberalismem. Křesťanská filosofie je altruistická, zatímco liberalismus je spíše egoistický. Kde vidíte spojení mezi oběma filosofickými systémy?

Michael Novak:

Je jednou z největších tragédií moderní historie, jejíž počátek se datuje do doby před dvěma sty lety, že mnoho lidí, zejména z kontinentální Evropy, kteří začali bojovat za liberální myšlenky v politice, za demokracii a později i za jistý druh tržní ekonomiky či podnikání (nebo, jak se později vžilo, kapitalismus), si myslelo, že musí za své nepřátele považovat i církev a náboženství. Stejná tragédie se odehrávala i na druhé straně. Mnoho představitelů církve stojících na straně svobody mělo hrůzu z myšlenek liberalismu. Nevím, zda jste si toho povšiml, ale z papežů, kteří vykonávali své funkce mezi lety 1785 a 1900 nebo řekněme až do pokusu o atentát na Jana Pavla II., byli dva v řetězech odvečeni Napoleonem do zajetí a držení v samovazbě. Další tři museli uprchnout z Vatikánu ze strachu o svůj život a byli pronásledováni okupačními vojsky. Dva papežovi státní sekretáři byli krvavě zavražděni. Zkušenost katolické církve přinejmenším s prvními evropskými liberály nebyla po celé století právě nejlepší.

Ve stejnou dobu platilo v Americe, ale i na jiných místech, že nábožensky založení lidé a lidé, kteří věřili ve svobodu, byli, jak ukázal Tocqueville, jedni a titíž. V Americe šla svoboda s náboženstvím vždy ruku v ruce. Katolíci v Americe nadšeně podporovali nezávislost na Británii a svobodnou ústavu, která by jim zaručila právo na svobodu vyznání. Když chtěl Vatikán jmenovat prvního amerického biskupa, baltimorského arcibiskupa, poslal dopis s navrženým jménem americké vládě a žádal ji o schválení. Vláda nevěděla, co s tím, a poté, kdy tento dopis putoval z jednoho úřadu na druhý, jej poslali zpět se slovy, že takové věci se u nich neprovádí. Něco podobného se nestalo

Vatikánu čtyři sta let. Na světě neexistoval stát, který by dovolil katolické církvi jmenovat biskupa, kterého chtěla. Vždy potřebovala od liberálních států povolení. Církev si začala uvědomovat, že existuje i jiný druh liberalismu; liberalismus, který není zaměřen proti náboženství. Neprobíhalo to však rychle.

Dovolil bych si to zobecnit. Ve Francii existuje politický filosof, jehož dílo vám mohu, pokud ho neznáte, vřele doporučit. Jmenuje se Pierre Manent a je následníkem Raymonda Arona, slavného francouzského vykladače svobody. Pierre Manent je katolík, zbožný člověk. Píše, že v uplynulých dvou stech letech církev získala mnohem příznivější vztah k liberálním institucím a mnohem více si jich váží, zatímco liberálové příznivější vztah k svobodnému praktikování náboženství nezískali. Téměř všude světské síly omezují prostor věřících volně praktikovat náboženství. Mohl bych vám dát stovky příkladů ze stovky zemí, kde se tak děje.

Otázkou pro budoucnost tedy zůstává, zda se mohou světské síly naučit nechovat se tyransky a nepožadovat pod heslem politické korektnosti, aby se všichni chovali zcela stejně. Znam jednoduchý recept. Podle mého názoru je vize lidské bytosti a lidské komunity, kterou nabízí židovská, katolická a protestantská tradice daleko bohatší a pravdivější než reflexe vycházející ze sekulární filosofie. Myslím, že na poli filosofie je náboženská tradice mnohem subtilnější, hlubší a bohatší. Přesto se domnívám, že liberální instituce – soudní procesy před porotou, dělba moci, nezávislé soudnictví, dvoukomorový parlament, atd. – jsou mnohem lepší pro správu společenských záležitostí než tradiční instituce, které mělo lidstvo k dispozici v obdobích historie více nakloněných náboženství. Znovu opakuji, že upřednostňuji liberální instituce a náboženskou filosofii a myslím si, že jdou velmi dobře dohromady. Je ironické, že náboženská filosofie často poskytuje liberálním institucím lepší zdůvodnění než liberálové sami.

Jan Suchánek:

Chtěl bych vás poprosit o jeden komentář a o jednu odpověď. Jak byste komentoval názor pražského kardinála, který

se v jednom politickém týdeníku nedávno vyjádřil, že chudý v nouzi je oprávněn uspokojit svoje potřeby z majetku bohatých? Ještě bych se vás chtěl otázat na to, jestli si myslíte, že evropští křesťané dají přednost dotování sociálního systému Palestiny, působícího jako podhoubí terorismu, před bojem proti terorismu. Děkuji vám.

Michael Novak:

Otázky, jak prakticky věci provádět, vždy bývají sporné. Je snazší shodnout se na tom, jaké by měly být naše ideály, než na tom, jak přesně a pomocí jakých opatření bychom jich měli dosáhnout. Je kupříkladu pravda, a věřím, že by s tím souhlasili všichni humanisté jakož i všichni židé nebo katolíci – všichni křesťané, že bychom neměli připustit, aby chudí na tomto světě hladověli. Naléhavým úkolem dalších dvaceti let je pozvednout všechny chudé tohoto světa z bídy. Víme, že je to možné. Víme, jak během krátké doby přivést země od chudoby k bohatství.

V roce 1945 byla Jižní Korea naprosto chudým státem, chudším než kdokoli v Evropě či v Latinské Americe nebo Africe. Byla to slabá a zkoušená země. Dnes je Jižní Korea jedním z nejbohatších států, bohatší než mnoho států v Evropě. Jak k tomu za padesát let došlo? Odpověď je snadná. Proto dnes chudoba působí tak skandálně – protože není nutná.

Jak postupovat při pomoci chudým zbavit se chudoby? Je třeba učinit několik praktických věcí. Byl jsem například na Slovensku a zastával jsem tam názor, že nejdůležitější opatření, na které by se měli zaměřit, jsou malé podniky. Na Slovensku existuje osmnáctiprocentní nezaměstnanost. Je pouze jedna cesta, jak zbavit lidi chudoby. Je třeba vytvořit asi sedm set tisíc nových pracovních příležitostí. Znamená to, že potřebují asi sto tisíc nových malých firem zaměstnávajících šest nebo sedm lidí. Začít podnikat na Slovensku dnes trvá asi tři roky, během kterých chodíte od úřadu k úřadu, platíte poplatky, úplatky. Dozvídáte se, že máte přijít za půl roku, abyste pak mohl odpovědět na další otázky a zaplatit další peníze. Pro malé podniky neexistuje zdroj úvěrů. Jak můžete, pokud

jsste chudý, začít podnikat, jestliže si nemůžete vypůjčit? Neexistují zde instituce poskytující drobné půjčky.

Ano, myslím, že souhlasím s kardinálem, že potřebujeme přimět bohaté lidi, aby pomáhali chudým. Cestou, jak toho dosáhnout, je změna zákonů. Je třeba vytvořit takové zákony, které budou příznivé pro podnikání. Musíme také podporovat kněží a učitele, aby vyhledávali lidi s talentem pro podnikání, přimět církve a další soukromé organizace, aby vytvářeli instituce půjčující peníze chudým lidem. Tito lidé by je využili, vytvořili bohatství, půjčky splatili a umožnili tak udržovat další koloběh.

Arcibiskup McGrath v Panamě dostal od jedné bohaté ženy ze Švýcarska milion dolarů na poskytování drobných úvěrů. Půjčil deset tisíc dolarů jistému muži z vesnice na koupi nákladního auta. Ten pak s jeho pomocí mohl dopravovat zboží z vesnice na trh. Celá vesnice získává prospěch a muž splácí zapůjčených deset tisíc dolarů z peněz, které každý den za dopravu zboží do Panama City vydělá. Arcibiskup poté půjčí peníze někomu jinému a celá vesnice zatím vzkvétá.

Nyní k otázce Palestiny. Myslím, že je skandální, že nejbohatší státy na zemi, bohaté arabské ropné státy, jsou jedinými na světě, které se nepostaraly o to, aby jejich uprchlíci opustili tábory a zbavili se chudoby. V Evropě bylo o mnoho milionů uprchlíků více a většina z nich dnes vede úspěšný život. Není žádný důvod, proč jsou v tak bohatých zemích uprchlíci stále v táborech. Domnívám se, že by měl existovat palestinský stát. Může se tak ale stát pouze na základě práva, demokratickými metodami, rozvinutými demokratickými institucemi a já v této oblasti nevidím dostatek politické aktivity. Měl bych mnohem větší pochopení pro jejich věc, kdyby Palestinci postupovali v souladu s právem, parlamentními, plodnými metodami, a nikoli metodami destruktivními. Víte samozřejmě, že k tomu mohou existovat námitky. Nesouhlas je však normální, diskutujme o tom. Civilizovaní lidé argumentují, barbari se mlátí.

Neznámý tazatel:

Vrátím se k otázce liberalismu. Jsem rád, že alespoň v této místnosti jsme smířili náboženství s liberalismem. Avšak v naší převážně sekulární zemi můžeme sledovat, že je liberalismus často svázán s jistým druhem nízkého bezhodnotového pragmatismu. Liberální myšlenky obhajují lidé, pro něž účel světí prostředky. Jaký na to máte názor?

Michael Novak:

Klíčové pro ospravedlnění strany svobody, snad mohu použít výraz „strana svobody“ místo poněkud nejednoznačného slova liberalismus, je důstojnost každého lidského jedince. Každý muž a každá žena jsou cílem sami o sobě. Dovolte mi to vyjádřit teologicky či filosoficky.

Bůh stvořil každou ženu a muže k obrazu svému, což znamená, že každá žena i muž jsou stvořeni tak, aby mohli rozumět podstatě věcí a volit. Představa stvořitele, slovo stvořitel znamená, že zde existuje takový stvořitel, který chápal, co činí, když vytvořil vše tak, jak je. Rozuměl tomu a miloval to. Nazval to dobrem. Svět není Bůh, takže můžeme se světem experimentovat a měnit ho, můžeme jej naplňovat, nemusíme ho jen obdivovat. Bůh je zcela oddělen. Ať je však již Bůh jakýkoli, je tím, kdo dokáže nahlédnout podstatu věcí a volit.

„Vytvořen k jeho obrazu“ znamená, že každá žena i muž jsou schopni nahlédnout podstatu věcí a volit. A proto lidi ctíme. Musíme s nimi jednat jako s cíli, nikoli jako s prostředky. Z tohoto důvodu nelze říci, že cíl ospravedlňuje prostředky. Můžeme použít pouze prostředky případné k lidským bytostem. Prostředky, které respektují fakt, že všechny lidské bytosti mohou vyslovit pádný argument. Musíme mít dostatek respektu, poslouchat je a snažit se je pochopit. Ne všechny argumenty však mají stejnou váhu. Je třeba je dobře odůvodnit. Nemůžeme říci, dobře, tohle je tvůj názor a je stejně dobrý jako ten můj. Záleží na tom, kdo má lepší důkazy. Všechny názory si nejsou rovny. Pokud se necháme vést, tak řečeno, světlem pravdy, pravdou mám na mysli, že má někdo lepší

důkazy, pak nikdo pravdu nevládní. Všichni nasloucháme důkazům a směřujeme tam, kam důkazy míří.

Toto je význam liberalismu. Proto liberálové, kteří se z něj pokusili vytvořit formu materialismu a bezohledného pragmatismu, nejsou liberálové, nýbrž sofisté. Jsou těmi, proti kterým vystupovali Platón a Aristotelés. Mají zhoubný vliv. Strana svobody závisí na tom, že je stranou lidské důstojnosti, respektuje důstojnost každého jedince a ponechává cíle jasné a čisté. Musíte mít stále na mysli cíle, kterým sloužíte, a volit takové prostředky, jež jsou s těmito cíli v souladu.

Tak je tomu právě dnes, kdy Spojené státy stojí před problémem. Musíme zastavit teroristy, avšak musíme opatrně volit prostředky, abychom se nepostavili na stejnou úroveň jako oni. Pak by zvítězili. Patřit na stranu svobody znamená vzít na sebe značná břemena. Jsou to však břemena respektování lidské důstojnosti.

Jiří Kinkor:

Domnívám se, že cílem vaší celoživotní práce je obrana kapitalismu na křesťanských základech. Představte si, že někdo dovede vaše argumenty do důsledku. Mluvíte o svobodě, obhajujete svobodu, obhajujete soukromé vlastnictví, možná dokonce i sobectví, obhajujete materiální bohatství a zisk. Jeho otázka však bude mířit ke zdroji vašich argumentů. Zdrojem je víra. Vaše konečná odpověď je: „Cítím, že existuje Bůh a můj Bůh to tak chce.“

Nyní si představte, že byste měl možnost mluvit s muslimským teroristou na palubě letadla směřujícího ke Světovému obchodnímu centru v New Yorku. Zeptal byste se ho: „Jak víte, že to, co děláte, je správné?“ Jeho konečná odpověď by byla, že mu to řekl jeho Bůh. Byla by to jeho víra. Myslím, že vy i všichni zde přítomní cítíte, že to správné není. Jak to ale víte? Má odpověď je, že to nevíte díky víře. Můžete to vědět pouze díky rozumu.

Domnívám se, že navzdory úsilí bránit kapitalismus na základě víry nemůžete nikoho o ničem přesvědčit. Není to přesvědčování, je to apel na víru. Vaším celoživotním úsilím

o obranu kapitalismu se proto dle mého názoru stáváte jedním z jeho největších nepřátel. Myslím si, že základem kapitalismu, důvodem, proč člověk potřebuje svobodu, je rozum. Jakýmkoli činem, jímž implicitně či explicitně podceňujete rozum, popíráte jeho absolutní platnost a tím podkopáváte kapitalismus. Kapitalismus potřebujeme pouze proto, aby umožnil člověku používat rozum, a tedy žít.

Snažím se naznačit, a již dopředu očekávám a znám vaši odpověď, že jak jednou uděláte sebemenší ústupek víře, způsobíte úplnou kapitulaci rozumu. Vždycky pak existuje prostor pro víru, aby omezila rozum: „Má víra mi teď říká, abych používal ji a nikoli rozum.“ Pokud však akceptujete rozum jako absolutno, nezbývá pro víru žádný prostor.

Víru tedy nelze smířit s kapitalismem. Neznamená to, že kapitalismus nemůže koexistovat s věřícími lidmi. Znamená to pouze, že s pomocí víry nelze bránit kapitalismus. Cokoli krásného řeknete o kapitalismu, není pravda na základě víry, neboť cokoli se zakládá na víře, není poznáním, je to pouze víra. Děkuji.

Michael Novak:

Velice rád bych slyšel vaši diskusi s teroristy na palubě letadla, jak se je snažíte přesvědčit, že máte rozum a že zcela rozumíte, co si myslí. Rád bych slyšel tu rozmluvu. Rád bych slyšel vaši polemiku s nihilistou, jak vysvětlujete, proč máte takovou víru v rozum, zatímco poměrně rozumní lidé na většině amerických univerzit zdaleka takovou důvěru rozumu nepřisuzují. Myslím si, že by to nazývali jistou formou patriarchální deprimovanosti. Nedomnívám se, že můžete argumentovat tak snadno, jak to zde předvádíte. Navíc argument, který předkládáte, je naprosto totožný s tím, který vznesli Al Fárábí a Íbn Sína a na nějž Tomáš Akvinský odpověděl sepsáním Sumy proti pohanům. Pokud byste se opravdu hluboce zajímal o vztah mezi vírou a rozumem v kontextu islámského myšlení, myslím, že by to vydalo na jeden či dva roky užitečného myšlenkového cvičení.

Dále bych chtěl říci, že jsem nestrávil celý svůj život obranou kapitalismu. Dospěl jsem k názoru, že kapitalismus je systém lépe uzpůsobený pomoci chudým a více v souladu se svobodou a dospěl jsem k tomu až v relativně pokročilém věku. Dospěl jsem k tomu zejména skrze důvody, o nichž mluvíte. Pozoroval jsem lepší důsledky existence kapitalismu. Tradiční předkapitalistické společnosti, jako například ty, jež existují ve třetím světě, mi nepřipadly příliš příznivé pro chudé lidi. Stejně tak socialismus, jak jej známe ze střední Evropy, nebyl pro chudé lidi právě tím nejlepším. Nebyl dobrý pro mou rodinu žijící v tehdejší Československu. Tyto důvody mě vedly k poznání, že kapitalismus slouží lidem lépe.

A konečně bych rád řekl, že podle mého názoru lidská bytost, lidská mysl letí na dvou křídlech a ne pouze na jednom. Potřebujeme rozum, rozum je skvělým nástrojem, úžasným světlem. Přesto však jedna z tradic, která nejvíce přispěla k rozkvětu rozumu ve světě, je tradice biblická. Židovské a křesťanské posvátné knihy dávají Bohu jméno pravdy a světla. Poučují nás, abychom do nejvyšší možné míry používali rozum a abychom, kdekoli je to jen možné, hledali důvody v rozumu.

Na druhou stranu říkají, že existují jisté věci, zejména ty, které se týkají Boha, na něž rozum nedosáhne, tak jak jste se vy snažil naznačit. Rozumem se toho o Bohu mnoho nedozvíte. Můžete dospět bez víry k tomu, že existuje Bůh, nic bližšího však nepochopíte. Jisté věci se dozvídáme vírou a nikoli rozumem, což nás dodatečně pozdvihuje.

Vím, že mluvím již dlouho, přesto bych si dovolil uvést jeden nebo dva praktické příklady. V nové knize o založení Ameriky, na které pracuji, jsem si položil otázku, proč naši zakladatelé kladli tak silný důraz na křídlo víry a ne pouze na rozum. Zjistil jsem, že na to měli sedm různých odpovědí. Zmíním se pouze o dvou. Jedna zněla následovně. Věřili, že jejich morální jednání nebylo jen otázkou racionálního kalkulu, nýbrž vztahem přátelství s jejich stvořitelem. Proto i vše, co činili v tichosti a v tajnosti, když je nikdo nesledoval, podle nich soudil Bůh, a bylo proto třeba dělat správné věci, i kdy-

by si jich nikdo nevšiml. Bůh by si jich všiml. V náboženském kontextu etika znamená činit něco v přítomnosti Boha, znamená to dělat správné věci v soukromí, ačkoli deontologická a utilitaristická etika v takových případech neplatí. To potom vede k odlišnému respektu, přidává to další dimenzi, což je důležité zejména proti velezradě. Je to argument, který používali proti velezradě a velezrádcům, kteří předstírali jednu věc, ale činili něco jiného.

A konečně poukazovali na to, že kdyby poslouchali pouze rozum, nikdy by nezačali válčit proti Velké Británii, neboť ta měla největší armádu na světě. A také největší námořnictvo. Kontinentální kongres přitom neměl žádnou armádu, ani námořnictvo, ani továrny na munici (v celé severní Americe nebyla ani jedna továrna na munici). Jediný střelný prach, který měli, získali od Britů nebo ho museli někde koupit. Nikdo rozumný by za takových okolností nevedl válku. Oni však věřili, že Bůh stojí na straně svobody, a že pokud oni bojují za svobodu a respektují ji, tak mají šanci. Věřili, že jejich vojáci budou bojovat lépe a déle, s větším přesvědčením a uspokojením. Domnívám se proto, že je oprávněné tvrdit, že americký systém svobody vzlétl na obou křídlech a že by se nemohl vyvíjet ani bez rozumu, ani bez víry.

Rozum a víra neznamená totéž, neměli bychom si je plést. Mnoho lidí si může vystačit pouze s jedním z nich a tímto bych rád skončil. Některé argumenty, které předkládám ve prospěch kapitalismu, jsou výslovně použity v kontextu debaty s nábožensky zaměřenými lidmi, kteří z náboženských důvodů vystupují proti kapitalismu a někdy dokonce proti demokracii. Myslím si, že se jedná o špatné náboženské důvody, ale mnoho ekonomů, Hayek, von Mises a další, kteří dokázali úžasně psát, věřící lidi nepřesvědčí.

Nemusí se vám to líbit, ale ze šesti miliard obyvatel světa jsou dvě miliardy křesťané a jedna miliarda muslimové. Chcete-li je oslovit, chcete-li pro ně obhajovat svobodu, musíte použít náboženské argumenty. Rozumové argumenty před nimi neobstojí. Vidím, že kroutíte hlavou, ale zkuste opravdu argumentovat vaším způsobem a uvidíte, že nikdy ničeho nedo-

sáhnete. Když se vám to však podaří, dobrá, je to zcela v souladu s katolickou tradicí. Přinejmenším je naprosto normální argumentovat jak rozumem, tak vírou. Není možné je směřovat. Obojí je darem od Boha a obojí můžete používat, stejně jako můžete používat dvou křidel.

Vilém Barák:

V Evropě jsme svědky neustále vzrůstající moci státu, což je prý v zájmu vzniku nebo zvýšení blahobytu. Já osobně se domnívám, že chceme vyměnit svobodu za blahobyt, a přitom ztratíme v budoucnosti všechno – svobodu i blahobyt. Jaký je váš názor?

Michael Novak:

V porovnání s Američany se zdá, že Evropané preferují jistotu před svobodou. Když například položíte Evropanům v průzkumu veřejného mínění otázku: „Dali byste přednost světu, ve kterém byste neměli svobodu, ale každý by měl zajištěnou jistou úroveň prosperity, nebo svobodě, kdy by byli všichni bohatší, ale nebylo by jisté, jaká bude vaše pozice?“, rozhodli by se pro první předvídatelnou, avšak nižší úroveň, zatímco Američané by v naprosté většině volili riziko a větší prosperitu. Přestože nevede k rovnosti. Myslím si proto, že máte pravdu, když říkáte, že v Evropě existuje zvláštní nebezpečí vyššího spoléhání se na stát, touha, aby zajistil větší pocit jistoty a rovnosti na úkor svobody a prosperity.

Chci poukázat na reálnou krizi hrozící Evropě v příštích dvaceti letech. Sociálně demokratická myšlenka, která se snaží poskytovat jistý druh zabezpečení a rovnosti a současně omezovat svobodu a nahrazovat ji státní kontrolou a regulací všech oblastí, závisí na jednom klíčovém faktu. Musí být více mladých lidí než lidí starých. Do systému musí přicházet více a více mladých lidí, aby platili za péči o staré. Zejména se to projeví, když se lidé nedožívají šedesátky, ale osmdesátky. V Evropě počet starších obyvatel roste a počet mladých klesá. Mladé rodiny už nemívají pět nebo šest dětí, jak tomu bylo u jejich rodičů. Mají pouze jedno nebo dvě. Za dvacet let nebu-

de v sociálně demokratických státech dostatek mladých lidí, schopných zaplatit za všechnu péči, která byla starým lidem přislíbena. Způsobí to obrovskou ztrátu důvěry ve vládu a závažnou krizi. Z tohoto důvodu se obávám o budoucnost svobody v Evropě.

Druhá moje obava pramení ze skutečnosti, že se Evropa stává velmi sekulární. Platí, co řekl G. K. Chesterton. Když lidé přestanou věřit v Boha, nevěří ničemu, věří všemu. A začnou to vnucovat ostatním lidem. V Evropě nalézáme ohromnou sílu působící na politickou a myšlenkovou konformitu. Pokud nesouhlasíte s těmi „lepšími lidmi“, budou vás zesměšňovat, ostrakizovat, dělat si z vás legraci, pokusí se zbavit vás vaší morální pozice. Mám Evropu velmi rád a považuji ji v mnoha ohledech za ideál pro Ameriku, ale toto jsou tendence, které mě velmi znepokojují – neschopnost sociálně demokratického ideálu přizpůsobit se realitě, demografické realitě a dále sklon sekulární Evropy k netoleranci a pohrdání svobodným praktikováním náboženství a svobodným vyznáváním odlišných morálních hodnot.

Jan Mládek, Český institut aplikované ekonomie:

Má otázka se týká budoucnosti. Domnívám se, že to, co se stalo ve Spojených státech, je útokem na západní civilizaci, založenou, jak již bylo mnohokrát řečeno, na katolické, protestantské a židovské tradici. Jednalo se o útok provedený lidmi, kteří hodnoty této civilizace nesdílejí. Jsem si poměrně jist, že v relativně krátkém období nastane tvrdá odplata a alespoň v té části světa, jež se počítá do západní civilizace, bude nastoleno právo a pořádek. Dost možná sklouzneme k něčemu jako válka civilizací, což bych osobně považoval za nešťastný důsledek. Přesto vidím hlavní problém jinde.

Rozpoutá se boj za svobodu, za základní lidská práva, jako je právo na život a soukromý majetek, atd. Zároveň však bude svoboda ohrožena z jiného důležitého směru. Vznikne tlak, autoritativní tlak, aby některé části státu, alespoň složky policie, tajné služby, armáda posílily, neboť bude požadováno, aby se někdo vypořádal s daným nebezpečím. Je dobře známé, že

jak jsou jednou tyto součásti státu posíleny, mají tendenci samy se reprodukovat a začít omezovat svobody obyvatel, které mají původně chránit.

Již máme některé znepokojující zprávy ze Spojených států. Lidé hovoří o opatřeních, jakými bylo zavírání Japonců po Pearl Harboru do koncentračních táborů, a někteří členové arabské komunity ve Spojených státech se obávají něčeho podobného. Je otázkou, co se stane s tolerancí, která je pro Spojené státy tak příznačná. V internetových diskusních skupinách se objevují lidé vyhlašující smrt Arabům, smrt muslimům. Podobně velké odhodlání může přinést negativní důsledky.

Má otázka zní, zda se ztotožňujete s mým pohledem a dále, zda vidíte možnost stanovit takový přístup, který zachovává základní hodnoty západní civilizace, ale nemá zmiňované postranní efekty.

Michael Novak:

Děkuji. To je další dobrá otázka. Všechny otázky byly výborné. Jiří mi neřekl, že součástí tohoto ocenění bude něco na způsob skládání disertační zkoušky před samými profesory.

Vzal jste si příklad Spojených států. Já mám ve Spojené státy velkou důvěru. Mám důvěru v rostoucí respekt k odlišným náboženským základům. Dnes máme ve Spojených státech téměř tolik muslimů jako židů. Představují rostoucí a váženou komunitu, mají mnoho senátorů, členů zákonodárných sborů v různých státech, guvernérů. Jak toho bylo dosaženo? Skrze přátelství, vzájemnými sňatky, studiem na univerzitách po boku kolegů pocházejících z různých prostředí. Amerika je rozmanitou zemí, přicházejí sem lidé z celého světa. Dovolte mi použít malý příklad.

Jedna moje čínská přítelkyně pozvala na návštěvu svého bratrance. Bratranec byl velice nervózní, protože když Američané přijedou do Číny, lidé na vesnicích nikdy neviděli bílou pleť a děti přibíhají a chtějí si na ně sáhnout. Proto se bál přijet do Ameriky. Když se poté procházel po ulicích Los Angeles, jeho první kontakt proběhl tak, že k němu přistoupil jakýsi

muž a zeptal se ho, kolik je hodin. Uvědomil si, že každý v Americe vypadá jako Američan, nelze to odlišit, neexistuje žádné poznávací znamení.

Opravdu se toho neobávám. Samozřejmě se vyskytnou nějaké incidenty. V každé společnosti existují hlupáci a i my máme svůj podíl. Přesto si myslím, že se vztah Američanů k lidem pocházejícím z arabského či muslimského prostředí nezmění.

Mimochodem, většina muslimů nejsou Arabové. V Indonésii je více muslimů než v jakékoli jiné zemi na světě. V této oblasti tedy reálné nebezpečí nevidím. Jenom bych k tomu dodal, že to, co je dnes třeba v Americe, ale i jinde učinit, je více mluvit o podstatě islámu. Většina z nás nemá o islámu představu a neuvědomujeme si, že je hloupé tvrdit, že v islámu existuje učení, podle něhož ten, kdo spáchá sebevražedný útok, jde přímo do nebe. To není autentické učení islámu. Je to politizace islámu, používaná některými radikálními politickými vůdci pro politické účely. Zním mnoho muslimských duchovních vzdělaných v koránu, kteří toto pociťují jako svatokrádež na pravém významu islámu. Jedná se podle nich o šílenou politickou radikalizaci myšlenek.

Chtěl bych připomenout, že na palubě čtvrtého letadla se američtí muži rozhodli, poté, co se dozvěděli o tom, co se stalo s newyorskými věžemi, napadnout únosce. Smyslem toho bylo obětovat vlastní život pro záchranu životů ostatních Američanů. Mnoho lidí v naší zemi věří, že svoboda stojí výše než smrt. Nejen muslimové jsou ochotni zemřít za to, čemu věří. My jsme toho rovněž schopni. My si pouze nemyslíme, že zemřít je smyslem. Platí však, že pokud nemilujete svobodu více, ztratíte život i svobodu.

Jádrem vaší otázky bylo, že větší výdaje na tajnou policii, v našem případě na CIA a FBI, větší mobilizace ozbrojených sil bude zneužita. Máte v tomto ohledu pravdu. Problém je, že vše, co dělají lidé, lze zneužít. Jedním z důvodů, proč nemáme dobrou zpravodajskou službu, je, že jsme zkrátily výdaje na CIA a že zakazujeme CIA platit lidské agenty se špatným morálním profilem. Dokážete si představit, jak se pokoušíte proniknout

do teroristické skupiny s pomocí lidí, kteří tam sice proniknout chtějí, ale nemají sami o terorismus zájem a také nemají žádné kontakty s těmito lidmi? Zkrácení peněžních výdajů bylo zneužití a když peníze poskytneme, opět to bude zneužití. Musíme, jak navrhuje, posílit zpravodajské služby a zlepšit způsob, jakým fungují. Je třeba posílit naši schopnost vojensky odpovědět. Musíme je však zároveň bedlivě kontrolovat a jak jen to bude možné, je nezbytné je opět zredukovat. Domnívám se, že doposud jsme toho byli v naší historii schopni. V méně rozvinutých společnostech je to obtížnější. Existuje nebezpečí, že ne zcela demokratické síly, které mají praxi ve využívání tajné policie a armády, útoky na WTC použijí jako záminku pro získání a udržení moci. Zde vidím nebezpečí a nevím, co k tomu jiného říci kromě toho, že obránci svobody v každé zemi musí být stále ve střehu a sledovat, že jsou v čele zmiňovaných institucí správní lidé a že jsou pod přísnou kontrolou.

Tisková konference

Michal Fiala, Česká televize:

Chtěl bych znát váš názor na stanovisko, které jsme mohli zaznamenat v médiích, že příčinou oněch tragických událostí z 11. září (odhlédněme teď od případného vlivu nějakých náboženských motivací) by mohla být stále se prohlubující propast mezi bohatými státy, jako jsou Spojené státy americké, a státy chudými. Pokud lze oprávněně hovořit o těchto příčinách, co si myslíte, že by bohaté země mohly udělat, aby taková nebezpečí napříště eliminovaly? Asi nemá smysl, aby se jednoduše zbavovaly peněz ve prospěch chudších zemí. Jaký je váš názor?

Michael Novak:

Je potřeba si uvědomit, že skutečným důvodem úterní tragédie bylo to, že útok podnikli lidé, které můžeme nazývat bandity, jsou to lidé, kteří stojí mimo zákon, jsou to lidé, kteří k nám přicházejí z temnot, lidé ochotní kdykoliv porušovat zákony, lidé, kteří nevyznávají žádnou lidskou nebo náboženskou morálku. Spáchali obrovský hřích vůči koránu. Musíme si uvědomit, že i v islámu je to, co se stalo, považováno za naprostý hřích, v koránu se nikde o ničem takovém nehovoří, v koránu podobně jako v křesťanské bibli nebo ve Starém zákoně se hovoří o tom, že je potřeba jít životem ve světle, řídit se zákony. Jinými slovy, to, co se stalo, bylo dílem šílenců, projevem politického zoufalství. Učinili to lidé, kteří se nemohou odvolávat na žádné náboženské cítění.

Co se týče vaší otázky o vztahu mezi bohatými a chudými zeměmi, je třeba si uvědomit, že Saúdská Arábie, odkud pochází bin Ládín, je země, která patří k nejbohatším v současné době a on sám je jedním z nejbohatších lidí na světě. Měli bychom si v tomto kontextu připomenout, že např. v roce 1945 bylo Japonsko jednou z nejchudších zemí a v současné době se v pomyslném žebříčku bohatství nachází na druhé příčce. Tohoto úspěchu dosáhlo během dvaceti let po skončení 2. světové války. Podobně zbohatla i Jižní Korea, podobně

bohatý je i Hongkong. Přitom když jsem já byl ještě dítě, tak se na tyto země pohlíželo jako na naprosto zaostalé, jako na země, které patří k těm nejchudším. Mějme na paměti, že když jedna země zbohatne, neznamená to automaticky, že musela zchudnout nějaká jiná země. Právě naopak! Zbohatnou i ostatní.

V roce 1950, velice záhy po 2. světové válce, Spojené státy vyráběly 53 % veškeré světové produkce, v současné době je to pouze 23 %, a přitom jsme daleko bohatší, než jsme byli v roce 1950. To samé platí o Japonsku, Koreji, do určité míry jistě i o Číně. Celý svět je dnes bohatší. Vztah mezi chudobou a bohatstvím je třeba chápat jako hru s pozitivním součtem. Každá země, která zbohatne, ve skutečnosti představuje zdroj bohatství pro další země, neboť poskytuje více příležitostí pro oboustranně výhodný obchod. Totéž lze vidět na příkladu České republiky. S tím, jak bohatne, vykonává pozitivní vliv i na všechny své sousedy. Obohacujete každou zemi, s níž obchodujete.

Jinými slovy já si nemyslím, že toto je důvod, který bychom zde mohli považovat za zásadní. Chcete-li zbohatnout, musíte dodržovat zákony a využívat svůj myšlenkový potenciál k vývoji a vytváření něčeho nového, k výrobě nových produktů, k poskytování nových služeb. Představte si samotného bin Ládira, člověka, který je velice bohatý, představte si, že takovýto člověk by se rozhodl, že svoje bohatství a energii věnuje na založení demokratické strany, věnuje je respektu k panství práva, inovaci nových služeb, produktů, které by vám mohly sloužit. Svět by vypadal zase jinak.

Abych to shrnul, bezprostřední vztah tak, jak jste to vy naznačil, zde nevidím.

doplnění otázky:

Nechci zabírat příliš vašeho času, ale přesto bych vás požádal o upřesnění. Shodli jsme se, že příčinou není náboženství, a vy jste dále říkal, že příčinou není ani ona propast mezi bohatými a chudými. Proč se tedy ty útoky staly?

Michael Novak:

Pro mě není vůbec důležité, jaká byla motivace, já nejsem Bůh a nemohu proto posuzovat motivy lidí, proč dělají takové věci. Na čem záleží, je to, zda jsou dodržovány zákony. Zda je respektována svoboda a úcta k lidské důstojnosti. Otázka „proč?“ je věcí pouze bin Ládina, či kohokoli, kdo tento čin spáchal, a jeho svědomí. Je to mezi ním a Bohem. Nezáleží na tom, z jakého důvodu to udělal, důležité je zamyslet se nad tím, co udělal a jaké k tomu použil prostředky.

Dušan Šrámek, týdeník Profit:

Jaký je váš názor na to, že terorismu ve světě do určité míry napomáhaly (doufejme, že už napomáhat nebudou) snahy některých mírových struktur přinejmenším slyšet na argumenty organizací mezinárodního terorismu, zaštiťujících se různými libivými sociálními nebo národnostními hesly. Myslíte si, že by určité teroristické útoky měly šanci v případě, kdyby ex post nedošlo k posvěcení představitelů teroristických skupin, které za útoky stály? Jako příklad lze uvést Jásira Arafata, nositele Nobelovy ceny, Nelsona Mandelu, nositele Nobelovy ceny. Můžeme vůbec věřit tomu, že bin Ládin, když to řeknu velice cynicky, nedostane Nobelovu cenu za to, že se třeba přimluví u Talibanu za propuštění rukojmí, kteří tam jsou zadržováni. Není fakt, že ex post dochází ke schvalování teroristických činů, příčinou toho, že stále poroste jejich nabídka?

Michael Novak:

Pascal řekl, že zcela primární morální povinností je uvažovat o věcech jasně. Tady musíme naprosto zásadně odlišit případ, kdy se někdo staví proti určitému projevu nespravedlnosti, řekněme apartheidu, který, a na tom se určitě všichni jistě shodneme, představoval flagrantní projev nespravedlnosti vůči černému obyvatelstvu. Chceme-li změnit zákon, je třeba používat mírové prostředky, a až když už žádné mírové prostředky nejsou, pak bychom možná mohli hovořit o možnosti tzv. poslední instance, kdy lze použít i nemírových prostředků. Nelson Mandela je případ člověka, který se snažil řešit problé-

my prostředky nenásilnými. Prostředky, které stále ještě měly na paměti úctu k lidskému životu a k lidské důstojnosti. Byl ochoten za svou víru trpět ve vězení. Zcela jiná situace ovšem nastává tam, kde se člověk rozhodne jít mimo zákon a snaží se zákon zničit. Potom nemůžeme hovořit o tom, že se jakýkoliv takovýto čin dělá ve jménu práv lidských bytostí. Je to čin proti právům všech lidských bytostí. A proto si také myslím, že v současné době svět rozumí tomu, co se stalo, jako situaci, proti které je třeba vystupovat jako proti útoku na civilizaci – na civilizaci zemí jak chudých, tak bohatých.

doplnění otázky:

Chtěl bych znát váš jasný názor na to, zda určité ustupování některým skupinám, které používaly násilí či páchaly teroristické činy (ostatně jakákoli válka vedená v rozporu s mezinárodními konvencemi je, podle mého názoru, vždycky terorismem), nezašlo tak daleko, že v podstatě každé další teroristické hnutí musí dospět k názoru, že jeho snaha bude časem legitimizována či legalizována a nakonec nalezne ospravedlnění v očích světové veřejnosti?

Michael Novak:

Pokud je vaším nevysloveným předpokladem, že zejména v Evropě jsme svědky něčeho, co můžeme nazývat snahou po appeasementu, tzn. že jsme svědky stavu, kdy se jisté skupiny uchylují k násilí, přičemž se pak objeví názory, že je třeba činit vůči těmto skupinám ústupky, zdůrazňuje se potřeba pochopení, což ve skutečnosti legitimizuje jejich protest; pokud tvrdíte, že to vede k určitému rozjetí spirály, která nakonec vyúsťuje i v činy, za nimiž stojí bin Ládín, potom s vámi souhlasím. Appeasement vede k daleko horšímu násilí.

Když se podíváme např. na začátek 90. let, tak už tehdy Bin Ládín stál za útoky na dvě americká velvyslanectví a už v té situaci se Spojené státy nezachovaly správně. Sice podnikly letecké nálety, ale to byla jen jakási křečovitá reakce. Jinými slovy chci říci, že v té době ještě Spojené státy nebraly bin

Ládina vážně a díky tomu měl čas připravit útok, ke kterému došlo v úterý 11. září.

Celou tu dobu měl být bin Ládin na útěku, měl se skrývat pln strachu z toho, že bude dopaden. Neměl mít čas plánovat nový útok. Byla to naše chyba, kterou lze nazvat appeasementem.

Veronika Pavlů, rádio Proglas:

Moje otázka se nebude týkat Spojených států, ale vaší přednášky. Mohl byste shrnout, jaká je spojitost mezi římskokatolickou církví a hlavní myšlenkou přednášky?

Michael Novak:

Já tady nebudu opakovat celou svou přednášku, ale pokusím se to shrnout co nejlépe. Dovolím si soustředit se pouze na to, co považuji ze své přednášky za klíčové, konkrétně na dobu, kdy se stal Wojtyla papežem a kdy během prvních dvou let ve své funkci vydal encykliku, která se jmenuje *Laborem exercens*. V prvním díle hovoří o tom, že práce, dělníci, pracující lidé jsou zdrojem bohatství, a kapitál definuje jako ryze materiální věc. Kapitál je buď nějaká materie, stroj, nebo peníze. Jeho vlastní filosofická teorie lidské osoby ho však postupně vedla jiným směrem.

Ve své knize „Acting Person“ [Jednající člověk] si klade otázku, jaký je rozdíl mezi lidskou bytostí a kočkou nebo psem. Kočky, psi a ostatní zvířata se chovají tak, jak jim to říká jejich přirozenost, nemohou jinak. Lidská bytost však již jako dítě přichází s novými myšlenkami, ubírá se různými směry, vyvíjí různé teorie, objevuje nové možnosti. Někdy až nahání rodičům strach, co všechno jejich děti nevymyslí. Wojtyla tedy říká, že na rozdíl od zvířat, která se pouze chovají, lidské osoby jednají, rozhodují se pro nové směry činnosti. Používá výraz *Homo creatur* – člověk jako stvořitel.

Papež také vedl četné diskuse s významnými ekonomy, s nositeli Nobelovy ceny. Například se sešel s F. A. Hayekem, s polským ekonomem Dzielskim, což je významný zastánce

volného trhu z Krakova, a začal si stále více uvědomovat, že každý muž a žena, které vnímá jako stvořitele, je vlastně představitelem toho, čemu pak říká lidský kapitál. A z tohoto důvodu změnil svůj přístup k ekonomii jako vědě. Vychází z toho, že zdrojem bohatství není jen práce, ale i intelekt, *caput*.

Papežovým cílem bylo vytvořit nový humanismus. Ukazuje, že Ježíš Kristus si vytyčil za cíl učinit lidské bytosti lidštějšími. On nyní hovoří o tom, že je třeba polidštit ekonomiku. Mimochodem nevím, jestli znáte jméno Eugena Loebla, je to významný český ekonom, který byl souzen v rámci procesu se Slánským. Později utekl do Spojených států, tam jsem také měl příležitost se s ním setkat. Napsal knihu *Humanomics*. Zajímavé je, že byl původně socialista, pak byl uvězněn a začal si klást otázky, co bylo na tomto učení špatné. Vzešla z toho zmíněná kniha.

Wojtyla tedy došel k závěru, že kapitalismus, pokud je skutečně založen na intelektu – *caput*, na tom, čemu říká homo creatur, může být dobrý. Dobrý za předpokladu, že respektuje panství práva, že má úctu k lidským právům a že vychází z potřeby důstojnosti všech lidí v systému, pracujících, managerů, podnikatelů, zákazníků. Jen za těchto předpokladů může být kapitalismus dobrý.

Bohužel je třeba říci, že zde ve střední Evropě s nástupem nových ekonomik jsme v 90. letech někdy svědky spíše brutálního egoismu, nemorálního egoismu, který nemá úctu a respekt ani k panství práva ani k důstojnosti jiných lidí.

Uvedu jeden konkrétní příklad. Víte, že moje rodina je původem ze Slovenska. Nechci tím říci, že bych byl odborníkem na slovenskou situaci, ale dívám se na Slovensko poněkud pozorněji než na jiné země. Chtěl bych říci, že privatizace, tak jak probíhala za Mečiara, nebyla ničím jiným než pustošením, kořistnictvím, kde se nedodržovala absolutně žádná právní pravidla a kdy byla ona kořist rozdělována mezi kamarády. Považuji to za naprosto nemorální. Chtěl bych říci v této souvislosti, že něco obdobného můžeme vidět i v ČR, i zde bychom mohli najít příklady různého zvyhodňování z politic-

kých důvodů, zvýhodňování různých lidí, různých skupin lidí. V žádném případě se v těchto konkrétních případech nedá hovořit o férové konkurenci, to jsou věci, které zase se dělají z důvodů politických a mají jedině politický účel, je to jen jiná forma socialismu.

Michael Novak:

Dovolil bych si na závěr učinit ještě jednu poznámku. Chtěl bych velice poděkovat lidem v České republice. Chtěl bych jim poděkovat za všechny ty slzy, které prolili, za projevy soustrasti, za všechny ty svíčky, za květiny, za protesty proti terorismu, chtěl bych říci jako Američan, že jsem tím byl velice dojat a že je to pro nás nesmírně důležité. Jsme za to velice vděční a byl bych rád, kdybyste mohli právě prostřednictvím sdělovacích prostředků tento náš vděk také dostatečně zdůraznit. Projevy soustrasti a podpory totiž ukazují, že i zde existuje obrovské množství lidí, kteří mají na srdci svobodu a spravedlnost, a to je pro nás pro všechny velmi důležité.

Katolické sociální myšlení a liberální instituce

Solidarita v čase globalizace: Nejpříhodnější doba pro katolické sociální myšlení

Michael Novak

„Nemějte strach!“ bývá nejčastější výzvou Jana Pavla II. národům tohoto světa. Pod jeho vedením katolická církev významně přehodnotila názor na demokratické instituce, jakými jsou panství práva, dělba mocí a princip omezené vlády. Znovu také potvrdila svůj obezřetný souhlas se svobodnou ekonomikou, který měl v katolickém myšlení o společnosti dlouhou tradici. Vychází z uznání práva na soukromý majetek, práva volně se sdružovat a dokonce i z práva na ekonomickou iniciativu. Jan Pavel II. šel však ještě dále. Osvědčil mnohem pronikavější vhled do role lidského kapitálu, zejména úlohy znalostí, know-how a praktické kreativity při tvorbě bohatství národů. Ani demokracii, ani kapitalismus nelze v jeho myšlenkách ztotožnit s nejvyšším pozemským dobrem. Vidí v nich však nebyvalý respekt k lidské důstojnosti a lidským právům. Kapitalismus i demokracie se musí přizpůsobit panství práva a podrobit se zdravým morálním měřítkům. Pokud tak činí, pak je církev schvaluje a nenahlíží na ně s obavami, ale plna naděje a očekávání.¹

Když si vybavíme vraždění, popravování a vyhánění, které zasáhlo církev za Francouzské revoluce v roce 1789, Mexické revoluce v roce 1920, ale i v mnoha dalších srážkách s „liberálními“ vládami, není těžké pochopit, proč se po desetiletí chovala k tyraním, které o sobě prohlašovaly, že jsou „liberální“, nepřátelsky. Mnoho z toho, co se honosilo jménem libe-

¹ Viz např. Jan Pavel II. *Centesimus Annus* (1991); k ekonomickému dobru zejména části 32 - 42; k politickému dobru části 44 - 48 a k otázce kultury hodné lidských bytostí části 49 - 52.

rální, bylo ve skutečnosti velice neliberální.² Jan Pavel II. se stejně jako před ním jeho jmenovec Jan XXIII. rozhodl od počátku svého pontifikátu nahlížet na historii světa – světa naší doby – v naději a očekávání. „Nemějte strach!“, říká. Tato slova jsme od něj mohli slyšet při jeho první návštěvě Polska v roce 1979, šest měsíců poté, co se stal papežem, v době, kdy se Berlínská zeď ještě jevila velmi vysoká a pevná. Používá je dodnes. Použil je ve vztahu ke globalizaci v září 1999. Je chyba, jak správně shrnuli novináři, ztracovat globalizaci.³ Je v ní mnoho dobrého a nadějného.

Chtěl bych v následujícím příspěvku pokračovat v duchu Jana Pavla II., kterého jeho životopisec nazval „svědkem naděje“.⁴ Není pochyb, že pokud miníme liberalismem materialistickou, antikřesťanskou filosofii uzavřenou vůči víře v Boha či se vůči ní otevřeně stavící, pak jde liberalismus proti křesťanskému myšlení. Jestliže však pod „liberalismem“ máme na mysli oddanost nejlepším institucím svobodné společnosti, které historie metodou pokusu a omylu odhalila, institucím hodným lidské důstojnosti, jako jsou omezená vláda, ochrana politických a občanských práv, uznání náboženské svobody, svobodné praktikování náboženství a rovněž i institucím svobodné ekonomiky čerpajícím sílu ze znalostí, know-how, vynalézavosti a podnikavosti, pak v tom případě existuje mnoho důvodů pro nadějnou spolupráci s katolickým

² Profesor Russel Hittinger z *University of Tulsa* v současné době pracuje na zásadní studii, jejíž koncept jsem měl tu čest shlédnout a která mapuje tuto historii z originálního a velmi přesvědčivého pohledu. Kniha by měla být dokončena před koncem roku 2002. Dosud nemá jméno, jejím tématem je nicméně animozita mnoha liberálních režimů ke katolické církvi (a někdy k jiným církvím) počínaje obdobím krátce před rokem 1789 a konče přibližně rokem 1950. V tomto ohledu jeho téma doplňuje některé práce o zápasu mezi liberalismem a církvemi od jednoho z nejpřednějších politických filosofů Francie Pierra Manenta.

³ Pro záznam události, která dobře zachycuje duch papežovy přednášky, viz *Il Sole 24-Ore*, 12. září 1999, „Il Papa: Sbagliato Condannare la Globalizzazione.“ Anglická verze papežovy přednášky byla publikována v *L'Osservatore Romano*, č. 38, 22. září 1999, rovněž na <http://www.vatican.va> – dopis datovaný 11. září 1999.

⁴ George Weigel, *A Witness to Hope, The Biography of John Paul II*, (New York: Cliff Street Books/HarperCollins, 1999).

sociálním myšlením. Právě toto jsou závazky „všech lidí dobré vůle“, jimž andělé, vítajíce Krista, zpívali „Mír na zemi!“

Není obtížné krátce vysvětlit základní obsah mé teze. Je však velmi nesnadné ji v omezeném čase plně rozvinout. Zní následovně: Nyní je nejlepší doba pro základní témata katolického sociálního myšlení, které poskytuje kritický podklad jak pro hluboké ocenění humanismu, jenž naplňuje instituce demokracie a kapitalismu, tak pro vizi, v jejímž světle může být jejich existující praxe (a nedokonalé rozvinutí) spravedlivě kritizována a podněcována k dalšímu pokroku.

Mám v úmyslu rozvinout uvedenou tezi v pěti bodech: **materialismus** či spíše nadřazenost ducha; **solidarita**; **subjektivita** společnosti (to znamená svoboda, iniciativa a kreativita lidského subjektu); **subsidiarita** a **zpřetrhání pout chudoby**. Každý z těchto termínů hraje klíčovou roli v mistrovském díle katolického sociálního myšlení – *Centesimus Annus* Jana Pavla II.

1. Materialismus

V roce 1997 se Americký synod, na němž se setkali biskupové ze Severní a Jižní Ameriky, pohrdlivě vyjádřil o těch, které nazval „neoliberály“. V Latinské Americe a ve Španělsku existuje dlouhá tradice popisovat „liberály“ jako materialisty, zaměřené výhradně na tržní procesy, zisk a efektivnost. Popisují se jako lidé, kteří přehlížejí lidského ducha, lidské hodnoty a lidská práva.⁵ Oblíbená kniha ve španělských církevních kruzích se dokonce jmenovala *Liberalismo es Pescado*.

V nové ekonomice dneška je však obtížné být striktním materialistou. (Existuje mnoho různých typů „materialismu“.

⁵ *Ecclesia In America*, část 58:

Stále více převládá v mnoha zemích Ameriky systém známý jako neoliberalismus, založený na čistě ekonomickém pojetí člověka. Tento systém pokládá zisk a zákony trhu za jediné parametry, na úkor důstojnosti a úcty jednotlivců a národů. Současně se stal ideologickým ospravedlněním jistých postojů a typů chování v sociální a politické sféře, které vedou k přehlížení slabších členů společnosti. Počet chudých, obětí různých nespravedlivých opatření, se ve skutečnosti zvyšuje.

Zde se zabývám pouze jistým druhem „pozitivismu“, který dominoval kolem roku 1900.) Vezměte si svůj poslední nákup kompaktního disku nebo programu pro svůj počítač. Díváte se na jakousi věc a vybavujete si, že jste utratili 200 dolarů. Kolik *materiálu* však ve skutečnosti držíte v rukou? Plastové kolečko v hodnotě osmi centů. To, za co jste zaplatili, se téměř výhradně skládá z *mysli*, plodů lidského ducha, informací v podobě vytvořené lidskou inteligencí. Všude kolem nás je mechanická revoluce nahrazována elektronickou revolucí. Všude kolem nás znamená *hmota* méně a *rozum* (nebo duch) znamená více.

Za druhé vidíme, že dokonce i nukleární fyzici vyvinuli takové pojetí „hmoty“, v konfrontaci s nímž se zdá stará propast mezi „hmotou“ a „duchem“ zastaralá. Na první pohled pevná látka materiálních objektů je analyzována do nepatrných částic – molekul, atomů, neutronů, quarků – které se ztrácejí do jakýchsi nevnímání jednotek energie nebo světla, jež se svou vytríbeností téměř blíží tomu, co se dříve nazývalo „duchem“.

Za třetí, jak vysvětlil Jan Pavel II., bývala příčina bohatství většinou vysvětlována v materiálních pojmech. Jednou představovala hlavní formu bohatství *půda*, později, zejména v marxistickém myšlení, to byl *kapitál*, pojímaný jako ohromné inertní investice do továren a obrovských strojů. V naší době však ekonomové tvrdí, že klíčová příčina bohatství národů nemá vůbec materiální povahu, ale spočívá ve *znalostech, dovednostech a know-how*. Krátce řečeno spočívá v těch aktech a návycích objevování, vynalézavosti, organizovanosti a prozíravosti, které ekonomové popisují výrazem „lidský kapitál“ – kapitál umístěný v lidském duchu a vytvořený duchovními aktivitami vzdělávání.⁶ Lidský kapitál rovněž obsahuje morální návyky, jako je tvrdá práce, schopnost spolupracovat, společenská odpovědnost, ostražitost, čestnost a společenské návyky,

⁶ Viz *Centesimus Annus*, například část 32:

Zatímco jednu dobu byla rozhodujícím výrobním faktorem *půda* a později kapitál chápaný jako celkový komplex výrobních nástrojů, dnes je ve vzrůstající míře rozhodujícím faktorem *člověk sám*, tj. jeho znalosti, zejména znalosti vědecké, jeho schopnost organizovat práci v solidaritě a dále schopnost vnímat potřeby druhých a uspokojovat je.

jako například respekt k panství práva. Jeden faktor přispívá k bohatství bohatých zemí více než všechny ostatní. Tímto faktorem jsou investice do lidského kapitálu. Ekonomové říkají, že největší jednotlivý ekonomický zdroj země jsou její lidé.⁷

Vyjádříme-li zmíněnou myšlenku jiným způsobem, tak musíme prohlásit, že to nejsou materiální zdroje, co činí národy bohatými. Některé země s nejbohatšími přírodními zdroji patří k nejchudším zemím světa. Některé země prakticky bez jakýchkoli zdrojů se řadí mezi nejbohatší. Nelze říci, že zdroj dnešního bohatství má materiální povahu.

Je samozřejmě pravda, že dnes, stejně jako v biblických časech, existují lidé, kteří omezují svůj horizont na pozemské věci, jedí, pijí a radují se, dokud nezemřou. Patří mezi ně i nemalé množství křesťanů. V tomto smyslu bude materialismus existovat vždycky. Ve světě teorie však materialistické doktríny selhaly. Například marxistický „dialektický materialismus“ neuspěl při pochopení ekonomie, ani při vytváření lidské společnosti. Všechny důkazy fyziky i ostatních věd poukazují za sféry materialismu.

Na druhou stranu lze těžko nalézt základnější princip katolického sociálního myšlení, než je nadřazenost ducha. Všude dnes nacházíme potvrzení jeho správnosti: při starosti o fyzicky a psychicky nemocné, při přemáhání drogové a alkoholové závislosti, při prevenci zločinnosti, při morální výchově, v ekonomickém rozvoji, při šíření myšlenky panství práva a občanského ducha, při přesvědčování lidí, že je správné jednat čestně, i když se nikdo nedívá, a také ve vytváření důvěry v budoucnost, přestože je plna překážek. Empirický

⁷ Například Amartya Sen a ostatní autoři *Human Development Report* z roku 1999, (<http://www.undp.org/hro>) str. 1, citují *Development report* z roku 1990:

„Skutečným bohatstvím zemí jsou jejich lidé. Účelem rozvoje je vytvořit vhodné prostředí lidem, aby se mohli těšit z dlouhého, zdravého a kreativního života. Tato jednoduchá, avšak mocná pravda je často opomíjena při hledání materiálního a finančního bohatství.“

Viz také Gary S. Becker, *Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis, With Special Reference to Education* (Chicago: University of Chicago Press, 1993).

výzkum jasně prokazuje převahu ducha a vyvrací pouze materialistické vysvětlení lidského chování.⁸

2. Solidarita

Když Lev XIII. popsal v *Rerum Novarum* (1891) bouřlivé změny, které tehdy zmítaly dříve agrárním a feudálním světem premoderní Evropy, viděl mezi křesťany – zejména laiky – potřebu nového druhu ctnosti (jistého návyku duše). Při jeho označování kolísal mezi pojmy *spravedlnost* či *charita*, *sociální spravedlnost* či *sociální charita*.⁹ Před vydáním *Centesimus Annus* (1991) o sto let později Jan Pavel II. zahrnul toto rodící se povědomí pod termín solidarita. Neměl tím na mysli velký polský odborový svaz, který výraznou měrou přispěl k pádu komunismu – ačkoli bezpochyby světoznámé slovo *Solidarosc* přidalo zamýšlenému obsahu přínosné konotace – ale spíše zvláštní ctnost sociální charity, která upamatovává každého jednotlivce na jeho příslušnost k lidské rase, na to, že je bratrem či sestrou všech ostatních a že se všemi ostatními lidmi žije ve společenství (*in communio*) v Bohu. Solidarita je jen jiný způsob vyjádření globalizace ve sféře vztahů uvnitř komunity a osobní odpovědnosti. Solidarita neznamena neo-sobní návyk, při kterém ztrácíme naše já a rozpouštíme se v kolektiv. Solidarita znamená přesně opak toho, co socialisté nazývali kolektivizací, neboť odkazuje současně k osobní odpovědnosti, iniciativě lidského subjektu i ke vztahu s ostatními. Solidarita probouzí a v žádném případě neuspává individuální svědomí. Solidarita vyvolává odpovědnost a rozšiřuje osobní vizi a spojuje naše já s ostatními.¹⁰

⁸ Pro zajímavý přehled viz Patrick Glynn, *God: The Evidence: The Reconciliation of Faith and Reason in a Post-Secular World* (Prima Pub, 1999).

⁹ *Rerum Novarum*, části 11, 16, 17, 19, 27, 45.

¹⁰ *Sollicitudo Rei Socialis*, část 38:

Na cestě k žádoucí přeměně, směrem k překonání morálních překážek rozvoje je již možné poukázat na *pozitivní a morální hodnotu* rostoucího uvědomění si *vzájemné závislosti* mezi jednotlivci a národy... Je to především otázka *vzájemné závislosti* vnímané jako *systém určující* vztahy

V dnešním čase „globalizace“, dokonce i když se tato „nová věc“ popisuje čistě ekonomickými termíny, je pro každou inteligentní lidskou bytost téměř nemožné nahlížet na sebe jako na ničím nezátíženého, izolovaného a osamělého jedince, který není svázán s ostatními. Ve skutečnosti je slovo „globalizace“ zahaleno v oblacích vágnosti a nejednoznačnosti. Co lidé míní termínem „globalizace“? Existuje alespoň pět standardních definic globalizace, přičemž žádná z nich nemá smysl, stojí-li samostatně:

- Globalizace neznamená pouze dramatický propad v komunikačních a dopravních *nákladech*.
- Globalizace neznamená pouze přeměnu kdysi obrovského množství vzdálených zapadlých národů v malou „vesnici“ nepřetržitě propojenou prostřednictvím *komunikací*.
- Stejně ji nelze zploštit pouze na dostředivé energie globálního *trhu* propojeného internetem, satelity, mobilními telefony a televizí.
- Globalizace nepředstavuje jen geometrický nárůst „přímých zahraničních investic“ (FDI) a zahraničního *obchodu*.
- Ačkoli dnes samozřejmě globalizace zpředměťuje všechny uvedené faktory,¹¹ má i *vnitřní dimenzi*. Vnější, ekonomická globalizace změnila způsob, jakým jednotlivci zakoušejí sami sebe a současně také způsob, jakým myslí.

v současném světě, v jeho ekonomických, kulturních, politických a náboženských prvcích a přijímaný jako *morální kategorie*. Když je nahlíženo na vzájemnou závislost tímto způsobem, odpovídající odpověď jako morální a sociální postoj, jako „ctnost“ představuje *solidarita*. Ta pak není pocitem vágního soucitu či povrchního litování neštěstí mnoha blízkých i vzdálených lidí. Právě naopak, znamená *pevnou a vytrvalou rozhodnost* usilovat o *společné dobro*; to znamená o dobro všech a každého jednotlivce, neboť neseme za všechny odpovědnost. Tato rozhodnost se zakládá na pevném přesvědčení, že plnému rozvoji brání touha po zisku a žízeň po moci. Takové postoje a „výtvary hříchu“ lze porazit – za předpokladu pomoci boží milosti – *diametrálně opačným postojem*: oddaností dobru svého bližního a ochotou, ve smyslu Evangelia, „obětovat sebe“ kvůli ostatním, nezneužívat je a místo utlačování pro náš vlastní prospěch ostatním sloužit. Uplatňování solidarity *v rámci každé společnosti* má smysl, když se její členové uznávají jako jednotlivci.

¹¹ Viz diskusi v *Human Development Report, op cit*, str. 3; pro tabulku shrnující některé zmiňované trendy viz str. 26.

Thomas Friedman se například zmiňuje o případě svého jordánského přítele, politického komentátora, který mu s jistotou dávkou zadostiučinění sděloval, že CNN právě začala zahrnovat Ammán do svých přehledů počasí ve světě, což znamená, že Jordánsko nyní existuje jiným způsobem, než tomu bylo dříve. Krátce poté izraelský byznysmen vysvětloval Friedmanovi, že on a jeho partneři již nepřemýšlejí způsobem: nejdříve zmapovat místní ekonomické podmínky a vymyslet, co vyrábět, a až následně zvažovat případné možnosti exportu. Dnes přemýšlejí o celé planetě a o tom, co by mohli exportovat, a teprve poté o otázce, jak dané zboží vyrobit. Stali se z nás jiní lidé, prohlašoval zmíněný muž, přemýšlíme o sobě jiným způsobem, způsobem planetárním.¹²

Není toto hlavním krokem ve směru k opravdové solidaritě? Nejsou lidské bytosti planetárními stvořeními, nejsou si navzájem bratry a sestrami, částmi téhož těla, kde jedna část slouží všem ostatním?¹³

Žijeme v době, která přeje lidem oddaným solidaritě, a je špatná, svíravá pro ty, kteří věří pohledu na sebe jako na osamocené jedince. Je pro ně svíravá jako boty, které nepadnou.

¹² Thomas Friedman, *The Lexus and the Olive Tree*, (New York: Farrar, Straus & Giroux, 1999), str. 8-9.

¹³ *Centesimus Annus*, část 10:

Dnes nazýváme tuto zásadu solidarita. Její platnost v rámci jednoho národa i v mezinárodním řádu jsme připomněli v encyklice *Sollicitudo rei socialis*. Snadno nahlédneme, že představuje jednu ze základních zásad křesťanského pojetí společenského a politického řádu. Lev XIII. ji několikrát uvádí pod jménem „přátelství“; tento výraz nalézáme již v řecké filosofii. Papež Pius XI. ji označoval neméně významným pojmem „sociální láska“, Pavel VI. rozšířil tento pojem o dnešní mnohostranné dimenze sociální otázky a hovořil o „civilizaci lásky“.

část 31:

Navíc je stále jasnější, jak je práce jednotlivce přirozeně spojena s prací ostatních. Více než kdy jindy znamená práce *práci s ostatními a práci pro ostatní*: pracovat znamená dělat něco pro někoho jiného. Je stále plodnější a produktivnější, čím více jsou lidé schopni rozpoznat produktivitu země a skutečné potřeby druhého člověka, pro něhož je práce konána.

část 33:

Ještě před několika lety se tvrdilo, že vývoj závisí na izolaci nejchudších zemí od světového trhu a na tom, že se budou spoléhat jen na své vlastní síly. Nejnovější zkušenosti však prokázaly, že země, které byly izolovány,

Jestliže se katolík nemůže cítit jistě v čase globalizace, jaký pak má smysl nazývat se katolíkem, což je jen jiný výraz pro globální? (Imperativ pro globalizaci začal se zmocněním, „jděte kázat evangelium všem národům,“ které změnilo křesťanství z náboženství jednoho kmene či jednoho lidu a přikázalo mu nahlížet na celou lidskou rasu jako na jeden boží lid.) Globalizace je přirozenou ekologií katolické víry.

Na tomto základě vítá Jan Pavel II. „novou věc“ globalizace. Všechny dílčí proudy, které dohromady tvoří výše zmíněnou definici globalizace, odkazují k dobrým i ke špatným efektům. Vše nicméně nasvědčuje tomu, že pro chudé celého světa je lepší stát se součástí koloběhu obchodu, než být přehlíženi. Existuje přinejmenším možnost, že globální postupy zvýší průhlednost místních postupů a omezí místní korupci. Papež nabádá mezinárodní instituce a občany všech zemí, aby otevřeli svou náruč a pomohli probudit celosvětový rozvoj, který nikoho nevyklučuje. Jeho výzva k solidaritě nabízí vizi skutečné globalizace a funguje jako kritické východisko pro ta období, kdy globalizace svůj potenciál pro lidský blahobyt nenaplnuje.

3. Subjektivita společnosti

Téma subjektivity u Jana Pavla II. je velmi často v populárních výkladech katolického sociálního myšlení přehlíženo. Vyrůstá z papežových úvah nad odlišnostmi člověka od psa, kočky či jiných tvorů světa přírody. Pramení z nespokojenosti mladého Wojtyły s pouhým recitováním spojení „lidský jedinec“, jako by se jednalo o nějaké zaklínadlo. Co je lidský jedinec?¹⁴ Jak byste to objasnili marxistovi, materialistovi, který si myslí, že lidské bytosti představují pouhé součásti sociálního systému, někomu, kdo si myslí, že jednotliví lidé jsou pou-

trpěly stagnací a úpadkem; rozvíjely se naproti tomu ty země, kterým se podařilo zapojit do mezinárodních hospodářských vztahů. Zdá se tedy, že největším problémem je získat přiměřený přístup na mezinárodní trhy, takový, který se nezakládá na jednostranné zásadě využívání přírodních zdrojů, nýbrž na zhodnocování zdrojů lidských.

¹⁴ K Wojtyłovu filosofickému myšlení viz můj článek „The Philosophy of John Paul II.“ in: *America* (říjen 1997) a diskusi in: George Weigel, *Witness to Hope* (New York: Harper & Row, 1999).

hými členy kolektivu jako ovce ve stádě, včely v roji či zvířata na farmě? Marxisté, jak Wojtyła ukázal, redukuje lidi na jejich sociální vztahy.¹⁵ Zde Wojtyła nahlédl, že fenomenologické metody přidávají tomismu novou dimenzi, dimenzi niternosti a psychologické analýzy, která je bližší prožívané realitě.¹⁶

Zkráceně to můžeme vyjádřit na příkladě. Každý, kdo má doma nějakého zvířecího tvora, ví, že zvířata se chovají. Nemohou se projevat jinak než podle zákonů své přirozenosti. Vlastní děti se však vždy „nechovají“, představují si svoji budoucnost, vymýšlejí nové projekty a dráhy svého osobního rozvoje. Částečně vymýšlejí samy sebe. V dlouhém období si musí zaopatřit vlastní identitu, musí být odpovědní za volbu, kým se stanou. Krátce řečeno, děti se musí naučit přemýšlet, vážít věci, volit, přijímat iniciativu a nabývat odpovědnost za vlastní jednání. Na rozdíl od ostatních živočichů mohou volit proti zákonům své přirozenosti nebo se mohou rozhodnout tyto zákony následovat.

Shrňme, co jsme řekli. Zatímco živočichové se *chovají*, lidé *jednají*. Lidský jedinec je *jednající jedinec*.¹⁷ Jednání vychází z vnitřního života porozumění, reflexe a rozhodnutí – z aktů, jež může provádět pouze člověk, aktů, které mají lidé společ-

¹⁵ *Centesimus Annus*, část 13:

Ponoříme-li se nyní hlouběji do započatých úvah a shrneme-li do nich i to, co bylo řečeno v našich encyklikách *Laborem Exercens* a *Sollicitudo Rei Socialis*, musíme dodat, že základní omyl socialismu je antropologické povahy. Socialismus považuje jednotlivce jen za nástroj a molekulu společenského organismu, takže jeho blaho je plně podřízeno fungování hospodářsko–společenského mechanismu; zároveň panuje názor, že právě tohoto blaha lze dosáhnout nezávisle na svobodném rozhodování jednotlivce a zcela bez jeho osobní a přímé odpovědnosti za dobro a zlo. *Člověk je tak zredukován na komplex společenských vztahů, ztrácí se pojem osoby jako samostatného subjektu morálního rozhodování, který právě tím vytváří společenský řád.* (Zdůraznil M. N.)

¹⁶ „Thomistic Personalism“ a „The Person: Subject and Community“ obojí in: Karol Wojtyła, *Person and Community*. Překlad Theresa Sandok, OSM (New York: Peter Lang, 1993), str. 165-177 a str. 219-261.

¹⁷ Karol Wojtyła, *The Acting Person* (Dordrecht: Reidel Publ. Company, 1979).

né (analogicky) s anděly a s Bohem, avšak se žádným jiným známým stvořením.

Jan Pavel II. začal používat tento konceptuální rámec ve své úplně první encyklice *Laborem Exercens* (1981) a opět se k němu vrátil v *Sollicitudo Rei Socialis* (1988), když ukazuje odlišnost pohledu na člověka jako na pouhé kolečko v soukolí či část kolektivu oproti nezpochybnitelnému „právu na soukromou ekonomickou iniciativu“.¹⁸ Než sepsal *Centesimus Annus*, dospěl papež k odlišení mezi „subjektivitou společnosti“ a „subjektivitou jednotlivce“, které byly obě popřeny v „reálném socialismu“.¹⁹ Poté zrevidoval své dřívější názory do

¹⁸ *Sollicitudo Rei Socialis*, část 15:

Měli bychom mít na zřeteli, že mimo ostatních práv je v dnešním světě často potlačováno i *právo na ekonomickou iniciativu*. Jedná se o právo, které není důležité pouze pro jednotlivce, ale také pro společné dobro. Zkušenost ukazuje, že odepření tohoto práva nebo jeho omezení ve jménu údajné „rovnosti“ každého člena společnosti snižuje či v praxi dokonce zcela ničí ducha iniciativy, *kreativní občanskou iniciativu*. V konečném důsledku nevytváří opravdovou rovnost, ale spíše se snižuje všeobecná úroveň. Místo kreativní iniciativy se objevuje pasivita, závislost a podřízenost byrokratickému aparátu, který coby jediný orgán (ne-li současně „vlastník“) „přikazující“ a „rozhodující“ ve věci všech statků a výrobních prostředků vystavuje každého jednotlivce do pozice téměř absolutní závislosti, která připomíná tradiční závislost dělníka-proletáře v kapitalismu. To vyvolává pocit frustrace či zoufalství a podněcuje lidi, aby se vzdávali účasti na národním životě, nutí mnohé emigrovat a dále způsobuje jistou formu „psychologické“ emigrace.

¹⁹ *Centesimus Annus*, část 13. Z mylného pojetí jednotlivce popsáného v poznámce 12 plyne:

jak popírání práva na prostor pro uplatňování svobody, tak odmítání soukromého vlastnictví. Člověk, který nemá nic, co by mohl nazývat „svým vlastním“, ani žádnou možnost zajistit si obživu vlastním přičiněním, se stává plně závislým na společenských mechanismech a na těch, kdo je kontrolují. Je pro něj mimořádně těžké uvědomovat si svou lidskou důstojnost. Tak se však zatarasuje cesta k formování pravého lidského společenství.

Z křesťanského pohledu na osobu naopak nutně vyplývá správný pohled na společnost. Podle encykliky *Rerum novarum* a podle veškerého sociálního učení církve se společenská povaha člověka nevyčerpává ve státě, nýbrž se uplatňuje v různých meziskupinách rodinou počínaje až po hospodářské, sociální, politické a kulturní skupiny, které mají svůj původ v lidské povaze, a proto mají – vždy v rámci obecného blaha – i svou vlastní samostatnost. Je to – jak to nazýváme – „subjektivita“ společnosti, která byla spolu se subjektivitou jednotlivce zničena „reálným socialismem“.

stanoviska, že lidské schopnosti kreativního jednání jsou příčinou bohatství národů a z ekonomického hlediska představují nejdůležitější formu kapitálu.²⁰

Tato koncepce umožnila svatému otci mluvit o solidaritě jako o osobní odpovědnosti a iniciativě. V souladu s tím pak lze vyjadřovat individuální subjekt pomocí konceptu univerzálního *communio* – společenství všech lidských bytostí v lásce a bytí Boha.

Bez integrity lidského subjektu neexistuje žádné opravdové *communio* a bez něj není žádný ucelený lidský subjekt.

Bez solidarity degeneruje subjektivita do bezbřehého individualismu. Bez subjektivity solidarita degeneruje do rozbrědlého tupého kolektivismu.

Naše doba velmi přeje uchopení komplementarity těchto dvou konceptuálních nástrojů způsoby, s nimiž předchozí generace nemohly mít tak širokou bezprostřední zkušenost. Během našeho života jsme zažili jak přehnaný kolektivismus, tak přehnaný individualismus. Prošli jsme si omyly socialistického i liberálního materialismu.

Naproti tomu jsme měli možnost vidět ohromující příklady plnosti solidarity a subjektivity v jediné osobě, jaké představovali třeba Matka Tereza, Sylvestr Krcmery a další významní světci naší doby. Od temných časů, kdy v roce 1978 převzal Jan Pavel II. pontifikát, kdy hrozba sovětské expanze a nebezpečí nukleárního útoku zlověstně visely ve vzduchu, jsme mohli sledovat, kolika překvapivých průlomů bylo dosaženo jeho jedinečnou rozhodností. Myslím, že i ateisté zaznamena-

²⁰ *Centesimus Annus*, část 31 - 32:

V historii nalezneme na počátku každé lidské společnosti vždy oba tyto faktory: *práci a zemi*. Ne vždy jsou však v témže vzájemném poměru. Dříve se přirozená plodnost země jevila jako hlavní faktor bohatství, jímž také byla, zatímco práce byla jakousi pomocí a podporou této plodnosti. Dnes se však lidská práce stává stále důležitější jako výrobní faktor duchovního a hmotného bohatství.

Zejména v dnešní době však existuje ještě jiná forma vlastnictví, neméně významná než vlastnictví půdy. Je to vlastnictví know-how, technologie a dovedností. Bohatství průmyslových států se zakládá z mnohem větší části na tomto druhu vlastnictví než na vlastnictví přírodních zdrojů.

li, že po celém světě vystupuje jako univerzální pastor a poutník. V televizi jej vidáme uprostřed kolegia místních biskupů i obyčejných lidí. Někdy se jedná doslova o celé národy, miliony lidí na jediném místě. Tyto obrazy před námi skládají liturgickou podobu konceptů, které analyticky formuloval ve svých encyklikách.²¹ Snaží se naplnit vše, čím se zabývá ve svých psaných textech. Ukázal nám život v jednání; ukázal nám člověka často uzavřeného do vnitřní samoty a člověka, který všude políbí zem na znamení celosvětové solidarity.

Způsob, jakým naplňuje svůj pontifikát, představuje další příklad globalizace.

4. Subsidiarita

Současně s ohromnou silou ekonomické a právní globalizace rovněž vyvstal soubor požadavků po větší místní autonomii a silnější roli zprostředkujících institucí a asociací. Jinými slovy, národní stát čelí zevnitř i zvnějšku značnému tlaku. Tyto tlaky jsou o to naléhavější, že minimálně od doby Hegela se národní státy považují za mytické ztělesnění absolutního *ducha*. Historii posledních dvou set let můžeme rozumět jako naplnění mýtu dobročinného národního státu, který se stará o svůj lid, jako se stará chůva o své děti, a poskytuje mu štěstí a bezpečí. Lenin, Hitler, Mussolini, Peron, Mao-tse Tung, Castro, Kim Il Sung, Kaddáfí, všichni diktátoři milovali tento mýtus. Stavěli se do role ztělesnění vůle lidu. Různé formy socialismu, sociální demokracie i liberálních států blahobytu shodně obsahují totožný mytický impuls. Dvacáté století převážně znamenalo éru národních států existujících na úkor všech ostatních institucí – rodiny, církve, zprostředkujících institucí. Národní stát však prokázal, že nemůže naplnit, čím se holedbal. O co více slíbil, o to méně splnil. Ohromné tlaky zevnitř i zvnějšku drtí jeho vládnoucí mýtus.

Samo katolické sociální myšlení vložilo mnoho své energie do teorie státu, zejména státu blahobytu. Neprošlo však testem reality. Je proto třeba vše znovu a rychle přehodnotit.

Potřeba přehodnocení vyvstává v mezinárodní dimenzi. Papež často volá po nových mezinárodních institucích, jež by

²¹ Viz Margaret Melady, *The Rhetoric of Pope John Paul II: The Pastoral Visit as a New Vocabulary of the Sacred* (Praeger, 1999).

„vedly“ nové síly globalizace.²² Mnoho přehodnocovacího úsilí musí být věnováno vnitrostátní dimenzi, životaschopnosti menších institucí, které byly v uplynulých letech hyperaktivními státy potlačovány. Byly přehlíženy celé regiony, etnické skupiny, města, okresy, vesnice. Dnes se však již mnoho rozličných místních sil dere na povrch.

Ochrana občanských sdružení církví se datuje přinejmenším do doby, kdy Innocent IV. bránil nezávislost takových „sdružení“, jako jsou města, katedrální kapituly, cechy²³, a kdy Tomáš Akvinský na Pařížské univerzitě, ale i další členové žebavých řádů dominikánů a františkánů bránili lidská práva.²⁴ Zdá se nicméně, že katolická nauka o subsidiaritě získala výrazný popud od švýcarského experimentu s konfederací a amerického experimentu s federalismem. Abraham Lincoln výstižně formuloval tuto teorii ještě dříve než Lev XIII. či Pius XI.²⁵ Lord Acton ztotožnil federalismus (jako jednu z forem subsidiarity) s největším výdobytkem historie svobody.²⁶

²² *Centesimus Annus*, část 58:

Dnes čelíme takzvané „globalizaci“ ekonomiky, fenoménu, který nesmíme odmítat, neboť může vytvořit nevídané příležitosti pro větší prosperitu. Vzrůstá však zároveň pocit, že tato prohlubující se internacionalizace ekonomiky by měla být doprovázena funkčními mezinárodními organizacemi, které budou dohlížet nad ekonomikou a směřovat ji k společnému dobru. Jednotlivý stát, dokonce ani ten nejmocnější na zemi, není v takové pozici, aby to dokázal sám.

²³ Randall Collins, *Weberian Sociological Theory* (Cambridge: Cambridge University Press, 1986), str. 51-52.

²⁴ Sv. Tomáš Akvinský, *Contra Impugnantes Dei Cultum et Religionem* (1256) Sv. Tomáš zde předkládá první známou obranu sdružování, citovanou Lvem XIII., v *Rerum Novarum* (část 37) jako *locus classicus* k problému sdružování. Také přednáška Russella Hittingera na *Summer Institute*, Krakov, Polsko, červenec 1998 (nepublikováno).

²⁵ *Sacramentum Mundi*, Karl Rahner (ed.) (New York: Herder and Herder, 1970) Sv. VI, str. 115:

Legitimním předmětem vlády je činit pro společenství lidí, cokoli potřebují, avšak nemohou sami vůbec udělat nebo to nemohou pouze svými individuálními schopnostmi udělat dobře. Do ničeho, co si lidé mohou zajistit stejně dobře sami, by vláda neměla zasahovat.

²⁶ Viz zejména „The Influence of America,“ v části II, „The Anglo-American Tradition of Liberty“ in: J. Rufus Fears (ed.), *Essays in the History of Liberty, Selected Writings of Lord Acton* (Indianapolis: LibertyClassics, 1985), str. 198-212.

Základní ospravedlnění subsidiarity je noetické. Rozhodnutí přijímaná blíže konkrétní povaze reality a bezprostřední zájmy těch, co rozhodují, zpravidla vykazují vyšší stupeň praktické rozumnosti, nechceme říci moudrosti, než rozhodnutí přijímaná na vyšší, abstraktnější úrovni. Praktická moudrost vyžaduje spíše praktické znalosti založené na zkušenosti. Je to typ vědění, které Jacques Maritain nazval „vědění podle přirozenosti“, druh vědění podle „druhé přírody“.²⁷

Sama katolická církev coby univerzální instituce, jejíž každodenní život je zcela konkrétní, bezprostřední a odehrává se v místních jazycích a kulturách, ztělesňuje princip subsidiarity. Papež Jan Pavel II. políbí zem v každém místě, kam zavítá. Místa v sobě zahrnují jakýsi prvek posvátnosti – jako třeba Svatá země v bibli. Bůh Abrahamův, Izákův, Jákobův a Ježíšův není abstraktní, nýbrž se identifikuje s konkrétní historií. Současně však je i univerzální. Je také stvořitelem všech věcí. Biskupové představují pro své místní církve ztělesnění praktické moudrosti, dokonce i když jsou si právem vědomi svého spojení se Sv. Petrem a všemi ostatními místními církvemi.

V každém případě si nemohu vybavit žádný úsek historie, kdy by myšlenka subsidiarity přitahovala tak širokou pozornost mimo teologické kruhy a stala se součástí běžného uvažování teoretiků i obyčejných lidí. Pro princip subsidiarity nastaly dobré časy.

5. Zpřetrhání pout chudoby

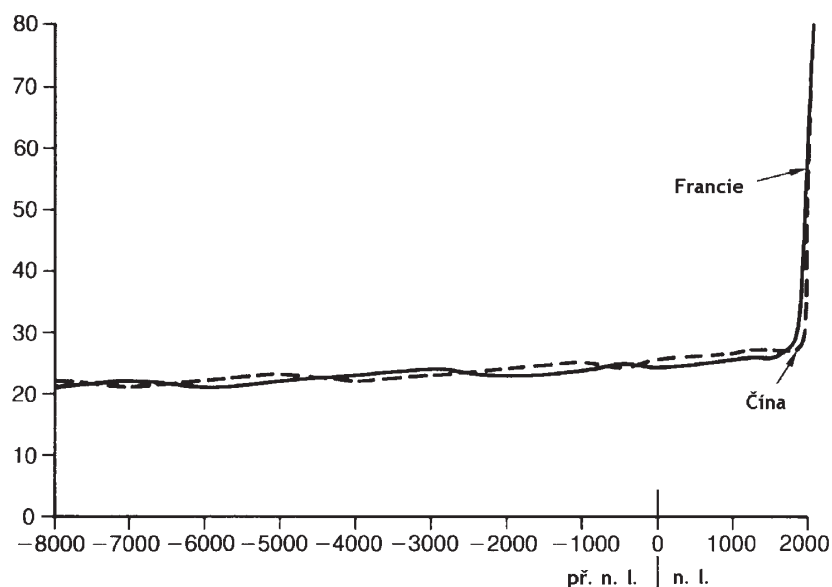
Přes všechny diskuse o teorii je stále dobré si připomínat, co je naším hlavním úkolem pro nadcházející století. Hlavním úkolem je nastavit instituce takovým způsobem, aby se všichni chudí tohoto světa mohli zbavit chudoby. V uplynulých sto padesáti letech jsme na této cestě urazili notnou vzdálenost. V roce 1850 umíralo do jednoho roku od narození 350 z 1000 dětí.²⁸

²⁷ Jacques Maritain, *Man and State* (Chicago: University of Chicago Press, 1951), str. 91; viz také Idem *Approaches to God* (Greenwood Publishing Group, reprint ed. June 1978).

²⁸ Viz Julian Lincoln Simon (ed.), *The State of Humanity* (Blackwell Publ., 1996), zejména úvod, str. 1 - 28, a kapitulu 2, „Human Mortality Throughout History,“ od Samuela H. Prestona, a kapitulu 3, „The Decline of Mortality,“ od Kennetha Hilla.

Špatné hygienické návyky, neznalost bakterií a virů a nedostatek očkovacích látek a ostatních léků vedly k předčasným úmrtím, což mělo za následek, že průměrná očekávaná doba dožití byla asi 20 let. Dnes dosahuje kojenecká úmrtnost přibližně 20 z 1000. Mnoho dříve smrtelných nemocí bylo zcela vymýceno nebo jsme alespoň podstatně omezili jejich výskyt. V rozvinutějších státech se délka života prodloužila z 24 na 78 let. Dokonce i v nejhudších zemích se od roku 1850 téměř ztrojnásobila a dnes činí 61 let. Podle ekonomů se jedná o nejdramatičtější zlepšení lidských podmínek od počátku historie.

Graf očekávané doby dožití ukazuje, že přibližně od roku 6000 př. n. l. do roku 1919 se délka života téměř neměnila a setrvala nad hranicí dvaceti let. V pravé straně grafu zaznamenáváme prudký nárůst až nad sedmdesát let.²⁹ (viz následující graf) Proč tak dramaticky narostl v minulém století počet obyvatel? Protože 1) významně se snížila kojenecká

Trendy vývoje očekávané doby dožití (stylizované) [Julian L. Simon, ed., *The State of Humanity* (Oxford: Blackwell, 1995), str. 8.]

²⁹ Ibid. str. 8 a 35.

úmrtí a 2) průměrný lidský život se prodloužil o 40 až 50 let. Není to tím, že by každá matka měla více dětí, právě naopak, ženy dnes mají dětí méně. Je to proto, že děti, které se narodí, žijí déle. Jedná se o skvělé vítězství, vítězství, které dříve nebylo dopřáno ani králům a královnám.

Ačkoli téměř tři čtvrtiny obyvatel amerického kontinentu unikly katastrofální chudobě a nacházejí se nad úrovní holého přežití, přesto zde stále žije asi 78 milionů lidí, jejichž denní důchod je nižší než 1 dolar, a 182 milionů lidí, jejichž důchod nedosahuje 2 dolarů za den (na USD přepočteno dle parity kupní síly).³⁰ Jejich život by mohl trvat mnohem déle, avšak podmínky, v nichž žijí, jsou stále zbytečně nelítostné. O tom, jak systematicky vytvářet nové bohatství, víme mnoho. Velký počet zemí ostatně v uplynulých padesáti letech zbavil své obyvatele strašlivé chudoby, což pouze dokládá, že chudoba zmiňovaných 182 milionů lidí není nutná, ba je přímo skandální. Zahanbuje nás to a zároveň i podněcuje k tomu, abychom se pokusili tento stav změnit.

Naším cílem musí být odstranit poslední velké oblasti chudoby ve světě během dvou generací, řekněme do roku 2040. Víme, že lidský kapitál představuje nejdůležitější formu kapitálu. Proto je vzdělání naprosto klíčovou formou ekonomického rozvoje, je to nutná podmínka všeho ostatního. Dobrou zprávou může být, že gramotnost mezi dospělými na celém světě vzrostla z přibližně 48 procent v roce 1970 na 72 procent v roce 1997.³¹ Za třicet let je to dobrý pokrok. Za dalších patnáct let bychom se měli pokusit dosáhnout 90 procent. Nic by nezničilo chudobu lépe než nárůst lidského kapitálu.

K vzdělávání se musí také přidat vytváření pracovních míst.³² Noví zaměstnanci se však nemohou objevit bez nových

³⁰ Viz <http://www.worldbank.org/poverty/data/trends/income.htm>. Celkový počet obyvatel Latinské Ameriky a Karibiku se odhaduje na 519 milionů (v roce 2000) – <http://www.un.org/popin/wdtrends/pop1999?00.pdf>

³¹ *World Development Report*, *op. cit.*, str. 25.

³² Ve *World Labor Report* byla nezaměstnanost v této oblasti odhadnuta na 59,6 milionů. (Viz <http://www.ilo.org/public/english/80relpro/publ/wlr/97/annex/tab8.htm>) Nezaměstnanost mezi mladými lidmi je obvykle dvojnásobná. Míra neza-

zaměstnavatelů – nových podnikatelů. Bez vytvoření atmosféry, právního systému a systému bankovníctví příznivě nakloněnému podpoře malých podniků se osvobození chudých v žádném případě neobejde. Rozhodnutí podnikat vyvěrá z kreativity a z odhodlání čestně sloužit ostatním, poskytovat zboží a služby, které si ostatní přejí. Tyto kvality Stvořitel vštípil každému člověku. Vidíme, že v Latinské Americe a zejména v Africe v tomto ohledu vynikají ženy.

Doposud nemuseli teologové a biskupové příliš zaměřovat svůj zřetel na otázky ekonomiky a podnikání. Je-li toho dnes třeba, je to kvůli chudým. Lepší než darovat chudému chléb je pomoci mu vybudovat pekárnu či jinou firmu, s jejíž pomocí by mohl sloužit ostatním a tím zároveň své rodině. Je to navíc nezávislý, poctivý a hrdý způsob.³³ Neexistuje žádná jiná sys-

městnanosti mezi ženami je o 60 procent vyšší než stejný ukazatel u mužů. Celková zaměstnanost v Latinské Americe vzrostla v průměru o 2,9 procent mezi roky 1990 a 1998. Nestálo to však pohltit 3,3 procentní nárůst pracovní síly za stejné období.

(Viz <http://www.ilo.org/public/english/235press/pr/1999/26.htm>).

³³ *Centesimus Annus*, část 32:

Právě schopnost včas rozpoznat potřeby ostatních lidí a kombinace nejvhodnějších výrobních faktorů pro jejich uspokojování je významným zdrojem bohatství v moderní společnosti. Mnoho druhů zboží by vůbec nebylo možné efektivně vyrábět pracovní silou jednotlivce, nýbrž je zapotřebí spolupráce mnohých pro jeden a týž cíl. Organizovat takový výrobní proces, plánovat délku jeho trvání, starat se o to, aby s přijetím nezbytných rizik vyhovoval uspokojování potřeb – i to je zdrojem bohatství dnešní společnosti. Úloha organizované a tvůrčí lidské práce je stále zřetelnější a důležitější. Stejně zjevný je však význam hospodářské iniciativy a soukromého podnikání jako podstatné součásti této práce.

Tento proces, který konkrétně ukazuje pravdu o člověku, již křesťanství zastávalo odedávna, musíme pozorně sledovat a být mu příznivě nakloněni. Nejdůležitějším zdrojem pro člověka je spolu se zemí člověk sám. Jeho rozum odhaluje produktivitu země a rozmanitost forem, jimiž lze uspokojovat lidské potřeby. Jeho organizovaná práce v solidární spolupráci mu umožňuje vytvářet stále rozsáhlejší a spolehlivější pracovní společenství k přeměně přírodního a lidského životního prostředí. Do tohoto procesu jsou zapojeny významné ctnosti jako píle, obezřetnost při postupování předvídatelných rizik, spolehlivost a věrnost v mezilidských vztazích, vytrvalost při provádění obtížných a bolestných, pro pracovní společenství však nezbytných rozhodnutí a při zvládnání případných ran osudu.

tematická a praktická metoda, jak zapojit chudé „do kruhu rozvoje“.³⁴

Jen takovou prací lidé zpřetrhají pouta bídy a projeví v životě nadvládu ducha, solidarity a subjektivity, která je svobodným lidem dána od přirozenosti. Naplní své životy jako důstojní lidé, odpovědní občané ve svobodné tvůrčí společnosti.

Skončím přáním, aby si ti, kterým záleží na zpřetrhání pout chudoby a tyranie, věřící i nevěřící, podali ruce. Těch, co chovají v srdci vizi svobodné a spravedlivé společnosti, je stále příliš málo. Proto musí pracovat bok po boku. Bojovníci za svobodu potřebují jeden druhého. Ještě toho zbývá tolik udělat!

³⁴ *Centesimus Annus*, část 34:

Je přísnou povinností spravedlnosti a pravdy zabránit tomu, aby základní lidské potřeby zůstaly neuspokojeny a aby lidé takto postižení strádali. Těmto potřebným lidem je nutno pomoci získat patřičné vzdělání, zapojit se do mezilidských vztahů, rozvíjet vlohy k lepšímu uplatňování jejich schopností a rozmnožení prostředků.

Ekonomie jako humanismus

Michael Novak

Již po více než jedno století je ekonomie rozvíjena jako věda po vzoru fyziky a matematiky. Nebylo tomu tak ale vždy. Od dob *Pojednání o podstatě a původu bohatství národů* z pera Adama Smitha v roce 1776 až do období po vydání *Principů politické ekonomie* Johna Stuarta Milla v roce 1848 byla ekonomie považována za součást morální filosofie, jež byla ranými filozofy překvapivě málo rozvinuta. Zdá se být nemožné, přestože je tomu skutečně tak, že před dobou Adama Smitha se žádný klasický autor – ani Aristoteles, ani Tomáš Akvinský, ani Bacon, ani Descartes – nezabýval soustavně a s nějakým výsledkem otázkou původu bohatství národů. Takovéto pojednání se mohlo ukázat jako velmi užitečné pro společnost, kdyby se bylo v dřívějších staletích, kdy vládla větší chudoba, dbalo jeho doporučení. Problém politického řádu a vlády práva byl ovšem natolik důležitý, že rozvoj ekonomie vyžadoval předešlý rozvoj politiky a práva (život ani majetek nebyl totiž v Evropě ani na jiných místech planety chráněn před lupiči, záškodníky a znesvářenými knížaty).

Ve 20. století se jedné ekonomické škole, kterou přední představitelé ale i obyčejní členové ekonomické obce (kteří byli stále více a více přitahováni vědeckými modely a obzvláště silou a krásou matematiky) opovrhovali, podařilo vytvořit z ekonomie opět oblast hodnou zkoumání morální filosofie. Tato škola je známá pod jménem Rakouská škola, škola „klasických liberálů“ nebo abychom užili označení, které upřednostňoval F. A. Hayek, „Whigů“. Dovolte mi závěry těchto Whigů stručně shrnout: Díky poznatkům Rakouské školy je zřejmé, že ekonomie je přinejmenším do té míry součástí morální filosofie a liberálních umění, jako je vědou.

Tento výsledek vyplynul ze tří akcentů, které Rakouská škola ve svém výzkumu upřednostňuje. První akcent je soustředění se na *subjekt* ekonomických aktivit stejně jako na

„objektivní“ výrobní faktory. „Proč ekonomové nemohou pochopit, že motivace jsou důležité při jakémkoli rozhodování, které lidé činí?“, ptal se nositel Nobelovy ceny za ekonomii za rok 1986 James Buchanan. „Proč tolik ekonomů přehlíželo psychologii hodnoty, která spojuje určení hodnoty s lidmi, a nikoli se zbožím?... Proč se téměř vůbec nepodařilo zahrnout kreativní potenciál lidského rozhodování do modelů mezilidských vztahů?“ Jelikož rakouští ekonomové využili studií zabývajících se pracovní etikou, společenskou důvěrou, individuální iniciativou, ochotou riskovat, druhy spolupráce a dalšími morálními zvyky překračujícími jednotlivé kultury (spolu se studii o rozhodování a teorii her, která popisuje dilemata, jimž jednáající bytosti čelí), podařilo se jim soustředit svou pozornost na motivace, hodnoty, informace a rozhodování (jak soukromé tak veřejné) včetně jeho jednotlivých fází spočívajících v uvědomění si alternativ, jejich zvážení a konečném výběru.

Druhý akcent rakouského přístupu spočívá ve studiu konceptu lidského jednání. Tato myšlenka prohloubila naše porozumění jak ekonomického jednání, tak i jeho vztahu s ostatními typy lidského jednání. Jednání má kořeny v lidském rozhodnutí, a proto Ludwig von Mises otevírá svou klasickou práci *Human Action: A Treatise on Economics [Lidské jednání: Pojednání o ekonomii]* takto: „Veškeré lidské rozhodování spočívá na skutečnosti, že lidé činí nějakou volbu. Činí-li člověk volbu, volí nejen mezi různými materiálními věcmi a službami. Do úvahy spadají veškeré lidské hodnoty.“ Nejenže lidé jednají, mají také sklon jednat jistým způsobem (a to jak v ekonomickém jednání, tak i v jednání politickém, náboženském a kulturním). Rakouský pohled obsahuje přinejmenším základní výzkum i mimo oblast atomistických lidských konání uvažovaných v izolaci. Zabývá se typickým jednáním, zvyky a ctnostmi, a tím se dostává v konečném důsledku k teorii lidské povahy.

Třetím rakouským akcentem je izolovat a vysvětlit hybný motiv ekonomické činnosti, tj. dynamický faktor, který v ekonomii nalézáme – podnikatelské úsilí. Rakouští ekonomové studují tento zdroj kreativity, vynalézavosti či dokonce revo-

lucí ve výkonu ekonomických aktivit, neboť podnikatelské úsilí je zdrojem změny v ekonomickém vývoji. Stačí se podívat na současný vývoj ve střední Evropě: Některé země se pokoušejí přejít od socialismu ke kapitalismu pomocí odstranění regulace cen, některé začaly respektovat a chránit vlastnická práva a některé umožnily soukromé podnikání a vytváření zisku. Všechny tyto aktivity ovšem nepředstavují o nic více živoucí kapitalistickou ekonomiku, než suché dřevo a vzduch představují oheň. Socialismus vstúpil do lidí ubíjející pasivitu a tito lidé možná čekají, že stát začne dělat něco jiného, místo aby se o to pokusili sami. Kapitalismus nezačne najednou správně fungovat, dokud se lidé nerozhlednou kolem sebe, nezpozorují možné zdroje zisku a nepustí se do využití těchto příležitostí. Například v Polsku v prvních šesti měsících po revoluci v roce 1989 vzniklo půl milionu nových drobných podniků. Až toto je událost, kterou lze označit za skutečnou transformaci.

Tyto tři rakouské akcenty (soustředění se na člověka, zkoumání zdrojů lidského jednání a zdůrazňování podnikatelského úsilí) vedly v posledních třiceti letech k novému pohledu na „lidský kapitál“. Termín „lidský kapitál“ přivádí pozornost k duševním aktivitám. Příkladem může být, že podnikatel rozpozná důležité skutečnosti, které ostatní nevidí. Klade se důraz na intelektuální schopnosti. Přestože dobré nápady má mnoho lidí, pouze několika z nich nechybějí další dovednosti, které jsou k podnikání nutné – morální vlastnosti, jako je nebojácnost, schopnost vést lidi, know-how, schopnost nést riziko, zdravé uvažování v praktických záležitostech, schopnost být dobrým vedoucím, schopnost v ostatních vyvolávat důvěru a realismus. Lidský kapitál nebere do úvahy pouze striktně ekonomické skutečnosti, ale jedná se o širší morální koncept. V posledních letech patří analýza morálních faktorů ekonomického rozvoje, které se nově věnuje pozornost, mezi nejzajímavější oblasti rozvoje ekonomie. Po řadu generací, dokud tradiční židovské a křesťanské morální hodnoty ovládaly Západ, mohly tyto morální faktory ekonomickou analýzu jen tiše doprovázet. Považovaly se vždy za dané předpoklady. S tím jak ekonomové znovuobjevili morální rozměr lidského

kapitálu v kulturním i osobním kontextu v celé jeho síle, přivedla současná absence morálních faktorů do povědomí fakt, že jejich dřívější přítomnost nebyla doceňována.

Před dvěma či třemi desetiletími jsme mohli často slyšet poznámky o tom, že systém, který je označován za „kapitalismus“, a systémy, kterým se říkalo „socialistické“, jsou asymetrické, protože socialismus pojmenovával jednotný systém, v němž jedni vládcí činili všechna klíčová ekonomická, politická a morální rozhodnutí, zatímco kapitalismus byl jménem pouze pro ekonomický systém, který mohl být kombinován s jakýmkoli politickým a morálním systémem. Lze najít člověka, který bude ochoten zemřít romantickou smrtí při obraně demokracie, ale nikdo není ochoten zemřít pro obranu ekonomického systému. Jednalo by se o záměnu prostředků a cílů – a koneckonců na kapitalismu toho ani moc romantického nebylo. Takto se to aspoň říkávalo.

Tento aforismus je pravdivý v tom, že slabost socialismu spočívá v nebezpečné koncentraci moci. Zcela jistě dochází k vytvoření ohromného prostoru pro zneužití moci, kterému mnohé socialistické vlády podlehly, ale dochází také ke zbavení lidí jejich lidského kapitálu. Papež Jan Pavel II. napsal, že základním pochybením socialistické antropologie byl její ateismus. Na mysli měl ovšem konkrétní druh ateismu: ateismus, který pohlíží na člověka jako na ploché praktické stvoření, jež je hnáno pouze touhou po moci, stvoření bez ducha a duše, jež je ze své podstaty nesvobodné. I bez theismu jsou schopni mnozí západní klasičtí liberálové chápat člověka jako svobodnou a o sobě rozhodující bytost, která se ve svém životě řídí silnými morálními zásadami, jež formují její osobní osud, ale také kulturu jako celek. Stručně řečeno, nejzásadnější změny v ekonomii se odehrávají v oblasti lidského kapitálu.

Humanistický obrat v ekonomii, který poprvé učinili velcí rakouští ekonomové 20. století, zůstal povětšinou vně ekonomické obce nezpozorován, a to i mezi humanisty. Je-li ale ekonomie nejen vědou, ale také způsobem nahlížení na realitu a způsobem uvažování (skutečnost, na kterou upozorňuje

nedávny úspěch ekonomů, když stavějí na poznacích a metodách vypůjčených z filosofie, práva, antropologie, psychologie, náboženství a umění), pak může moderní ekonomie nabídnout ohromný zdroj poznání budoucím generacím myslitelů. A možnosti pro vytváření nových syntéz jsou značné.

V tomto světle se zdá, že v ekonomii začíná vznikat něco jako univerzální věda, věda o lidech jakožto lidech, a to nejen lidech v celé rozmanitosti, ale také v jistých neměnných vztazích k lidské zkušenosti. Každá lidská bytost je jednajícím subjektem, který je schopen uvažovat a činit rozhodnutí, je to oduševnělý živočich, schopný činností a takového rozsahu vědomí, jehož jiné bytosti nedosahují. Je si vědom jak existence celé společnosti, tak i jedinečného osobního významu, čelí existenci vzácnosti a pociťuje nutkání ke zkoumání okolního světa, tvoření, obchodování a směně a zlepšení svých podmínek.

Ekonomie nás má ve 21. století hodně co učit. A mnohé z toho bude doplňkem poznatků, které jsme získali z historie. Ekonomie je povolána k tomu, aby nám pomohla být lepšími lidmi: pomohla nám činit lepší volby, lépe vidět dostupné alternativy a jejich komparativní náklady a výhody, moudře investovat do ostatních lidí i do nás samých a používat s rozvahou naši svobodu k všeobecnému prospěchu. Ekonomie má ctnostné poslání. A tvrdím, že toto poslání je humanistické.

First Things, 76, říjen 1997, str. 18 - 19

Přeložil Josef Šíma

HŘÍCH PROTI ISLÁMU

Socialismus je neproveditelná idea, míní křesťanský filozof

EURO: Vypadá to, že globalizace dostala nový rozměr. Globální teror. Co pro vás samotný pojem „globalizace“ znamená?

NOVAK: Pro mě osobně má tento pojem několik významů. Jako první bych uvedl Ježíše Krista. On řekl: „Běžte a učte všechny národy světa.“ Pokud vím, křesťanství bylo první myšlenkou, která překročila hranice jednoho teritoria a jednoho národa. Slovo katolický je synonymem slova globální.

EURO: Říkáte, že globalizace má více významů. Jaké jsou ty další?

NOVAK: Všeobecná deklarace lidských práv. Jde o globální akt řady národů, který říká, že některé činy jsou tak hrozné, že by se nikdy neměly stát. To byl počátek univerzální etiky, která se částečně podílela i na pádu sovětského impéria. Globalizaci lze též chápat jako šíření demokracie. Demokracie není bezchybná, ale zabráňuje mučení a chrání lidská práva jednotlivce lépe než diktatura. Nyní je ve světě více než sto demokratických režimů, zatímco dříve to bylo o poznání méně.

EURO: Hlavně je v poslední době zmiňován ekonomický rozměr globalizace...

NOVAK: Jsou zde zajímavé rozpory. Řada těch, kteří dnes bojují proti globalizaci, vyznává pohled mezinárodního socialismu. Jsou proti mezinárodnímu kapitalismu, ale mezinárodní socialismus jim nevadí. To je pokrytectví. Socialismus měl možnost ukázat, že je schopen fungovat, ale totálně selhal.

EURO: Proč se socialismus ukázal jako nerealizovatelný?

NOVAK: Někdo to řekl výstižně, když prohlásil, že kdybychom zavedli socialismus na Sahare, do tří let budou lidé stát nekočné fronty na písek. Nyní je i empiricky dokázáno, že socialismus je zkrátka neproveditelná idea.

EURO: Globální kapitalismus má podle vás šanci uspět?

NOVAK: Máme již řadu důkazů, že je to správná cesta. Poválečné Japonsko bylo chudou zemí. Během dvaceti let se stalo jednou

z nejnávyšnějších zemí na světě. To vše díky píli a houževnatosti vlastních obyvatel a hlavně díky relativně volnému obchodu. Japonci také dokázali, že k prosperitě nepotřebujete žádné přírodní zdroje, protože mají jen pěkné počasí, rýži a plody moře.

EURO: Říkáte, že k úspěchu vede volný obchod. Proč se tedy v řadách protestujících ozývají taková silná slova proti Světové obchodní organizaci, která tuto ideu přímo prosazuje?

NOVAK: Existuje takový příběh. Přejde Bůh k rolníkovi a říká mu: „Dám ti všechno, co budeš chtít. Avšak tvůj soused dostane vždy dvakrát víc. Rolník bez váhání odpovídá: „Vezmi si jedno mé oko.“ Odpůrci globalizace jsou jako ten rolník. Plní závisti chtějí zničit souseda. Nechtějí vidět důkazy, které popírají jejich tvrzení. Nechtějí se učit ekonomii. Raději zůstávají u svých předsudků. Říkají, že obchod ublíží chudým, i když realita je opačná. Země, které neobchodují, patří mezi nejchudší.

EURO: Idea volného obchodu je součástí liberálního ekonomického proudu. Má liberalismus počátku 21. století ještě šanci oslovit lidstvo?

NOVAK: Vaše otázka mi připomíná otázku, kterou položili Gándhímu, když byl v Londýně. Ta zněla: „Co si myslíte o křesťanství v Evropě?“ Gándhí odpověděl: „Myslím, že je to dobrý nápad. Určitě byste to měli zkusit.“ Měl na mysli to, že křesťanství jako idea je v Evropě rozšířené, ale prakticky nikdo se křesťanstvím plně neřídí. S liberalismem je to přesně to samé. Liberalismus je dobrá idea a měla by se vyzkoušet. Problém je v tom, že ani řada liberálních politiků se liberálně nechová. To se týká i České republiky, kde jsou politici, kteří mluví liberálně, ale jejich politiku ovlivňují přátelské vazby a kamarádčkovství.

EURO: Na co bychom se podle vás měli v současné době soustředit?

NOVAK: Pro žití ve svobodě je potřeba určité morální klima. Pokud chcete mít vládu, kde vládnou lidé lidsky a pro druhé lidi, je důležité mít občany, kteří mají smysl pro sebekontrolu ve svých osobních životech. Jinými slovy to znamená, že musí být nezko-rumpovatelní.

*Aleš Mydlář (ales.mydlar@euro.cz)
zkráceno*

NEUNÁHLEME SE, NEJDE O STŘET CIVILIZACÍ

říká v rozhovoru pro Lidové noviny ekonom, sociolog, filozof a bývalý poradce dvou amerických prezidentů Michael Novak

Michael Novak přijel do Prahy, aby převzal cenu Liberálního institutu. Při té příležitosti odpověděl LN na několik otázek.

LN: Nestala se tragédie v New Yorku důkazem toho, že západní svět není založen na materiálních statech, ale spíše na důvěře lidí k sobě navzájem, k institucím i statkům, které tato kultura vytvořila? Chybí-li důvěra, klesá měna, klesají akcie a svět se v bolestech vrací ke zlatu, jež je chemicky i historicky relativně stálé. Důvěra je zranitelná, přesto ale jediná perspektivní lidská „měna“.

MN: Souhlasím. Ano, to je hodně důležitá věc. Je zde samozřejmě něco, co je mnohem fundamentálnější, než je materie ekonomiky, světa. A je to právě důvěra, dohoda. Peníze jsou jen kousek papíru. Narodil jsem se v roce 1933 a pamatuji si fotografie německých obyvatel s kolečky vrchovatě naloženými bankovkami, kteří sháněli například chleba. Myslím, že bychom si měli udržet schopnost vidět tyto hlubší principy ekonomické prosperity, tedy skutečnost, že základem je vztah, lidská vzájemnost. Zlato je sice velice vzácná věc, ale jeho vzácnost nezávisí na vládě, na lidských institucích a vztazích. Teď se jeho cena naprosto neracionálně vymrštila k nepatřičným hodnotám, což se v krizích může stávat. Dnes už je ale zlato velice špatná investice. Bylo by nerozumné sázet na ně dlouhodobě. Ten základ je úplně jinde. V důvěře. To je hlavní tmel dneška, ne peníze, ne zlato.

LN: Vraťme se k New Yorku a k dopadu tragédie na budoucnost světa. Objevují se slova jako dílo ďábla, apokalypsa, pád pyšné babylonské věže. Není důvěra v tento svět otřesena navždy? Zbývají světu vůbec nějaké pevné hodnoty?

MN: Byl jsem v té době už v Evropě a vše vnímám celou dobu odsud. Přesto jsem mohl slyšet jisté poselství z Ameriky pro tyto i příští dny. Slyšel jsem to z oněch telefonátů z letadel, která se stala nástrojem teroristů. Tolik lidí mluvilo o lásce k blízkým a o důvěře k Bohu, o víře v něj. Ti lidé stáli tváří v tvář smrti. Jeden člověk říkal: „Řekni dětem, že je miluji a že jsem na dobrém místě, jsem u Boha.“ A to byla jeho poslední slova. To je pozoruhodná zpráva! To není fráze z hollywoodského filmu! A bezprostředně potom se všude v Americe začali lidé modlit.

LN: Sounáležitost Američanů je teď pochopitelně mimořádně silná.

MN: Ano, ale nejenom teď, po této tragédii. Už od doby, kdy se v roce 1774 poprvé sešel Kongres, i při vyhlášení nezávislosti v roce 1776, byla základní složkou víra. Víra v Boha a víra ve svobodu člověka. Spojení religiozity a svobodomyšlnosti je velice silná tradice. Na to se dost zapomíná. Prosperita Ameriky je pak často vnímána jako jakýsi bezduchý stroj založený jen na vědě, technologiích, individualismu a zištnosti jedince. Víra a svoboda jsou hodnoty, které trvají a které v budoucnu převáží. A za nimi stojí boží prozřetelnost...

LN: ... ale to my přece nevíme, že je tu něco jako boží prozřetelnost. Pouze hádáme, tušíme...

MN: Ne, my nemusíme hádat, nemusíme tušit...

LN: Ale já se třeba nechci ve svém životě spoléhat na jakousi boží prozřetelnost!

MN: Vždyť přece existují zřetelné důkazy! V samotných Spojených státech. Jinak ani neporozumíme úspěchu americké revoluce z let 1776 - 1783. Těch momentů tam bylo víc. Například George Washington s oddíly o síle 20 000 lidí jednou uvízl na ostrově v obklíčení Britů. Když už začalo svítat a porážka od Britů byla takřka neodvratitelná, padla náhle tak hustá mlha, že Britové ztratili orientaci. Washingtonovi lidé na pár lodích opustili ostrov, trvalo to šest hodin! A Britové se dostali na ostrov, když už byl prázdný. Všichni děkovali Prozřetelnosti!

Uvědomíme-li si historické události, vždy byla kdesi v základě víra. V Boha a svobodu. Vzpomeňme na rok 1941. Byli jsme výrazně slabší než Německo a Japonsko. A najednou se vylođu-

je jedna loď za druhou... Kolik takových událostí najdeme v dějinách? Vím, Evropanům to může znít bláznivě, ale nám Američanům nikoli. Prozřetelnost byla na naší straně. Člověk se narodil, aby byl svobodný, tvořil a podílel se na božím díle.

LN: Na prozřetelnost ale spoléhali jak pasažéři, piloti, lidé v mrakodrapu, tak zřejmě také teroristé. Není tou ústřední „americkou“ myšlenkou spíše víra ve vlastní síly, víra v sílu bohatého národa?

MN: Ne, ovšem že ne. Ten systém je založený na něčem jiném. Uvedu jiný příklad: americká psychologie. Je jiná než evropská. To pochopil i můj děda. Kdyby zůstal na Slovensku, kdyby tam pracoval, a třeba tvrději než v Americe, na konci života by se měl možná dobře, snad by byl i majetný. Ale možnost tvůrčí seberealizace mu dala Amerika. Víra má otevírat možnosti, nikoli vytvářet zdi a bariéry. Vlastní síly a bohatství ještě netvoří svobodu. Svobodnou společnost. Svoboda neznamena, že díky penězům, moci, schopnostem můžu dělat, co chci, nýbrž že musím dělat, co bych měl. Být a konat s druhými. Vědomě i v daném okamžiku nevědomě. Na tom stojí americká svoboda. To je konstanta. Nenechme se zmýlit siláctvím povrchu, jedinců nebo třeba filmy. Americká revoluce nepřišla s ideou dělám, co chci!

LN: K tomuto poznání ovšem člověk nepotřebuje prozřetelnost. Může se chovat slušně, nezneužívat své postavení, může pomáhat bez religiozity, bez Krista nebo Alláha. Bez všech těch velkých hotových nadosobních systémů a pravd.

MN: Ano, jednotlivec určitě. Nějak ano. Ale společnost – ne jen nějaká kvantitativní většina lidí a jejich systémy a historie – nikoli. A nezáleží na jméně toho boha.

LN: Někteří ale viní z „vraždy newyorských dvojčat“ právě střet dvou náboženství či kultur, bezohlednou prosperitu bohatého světa a frustraci světa chudého. Ve své knize Duch demokratického kapitalismu se ptáte, kdo je vinen bídou třetího světa. A odpovídáte, že nesvoboda systémů a indoktrinace teorií, že bohatství jedněch je příčinou chudoby druhých. Nikoliv náboženství nebo „imperialismus“. Platí tato odpověď i dnes?

MN: Myslím, že ano. Podívejme se třeba na Českou republiku. Byl jsem tu v dobách komunismu. Všude šed, všude strach, fronty, stejní ploužící se lidé, nedostatek invence. Ilustrace toho, co udělá ze svobodných a relativně bohatých lidí první republiky doktrína. Jaký systém a modely chování vytvoří nesvobodné doktríny – ať už za války, nebo za komunistů. Stačilo deset let, a potkávám svobodné lidi, lidi pohybující se svižně za svým cílem, vidím dynamicky se rozvíjející zemi. Vaše vzrůstající bohatství neubírá bohatství vašim sousedům a nikomu jinému, stejně jako ho vaše předchozí relativní chudoba nikomu nepřidávala.

LN: Kdo tedy útočí? Chudí, nebo bohatí? Antiglobalizátoři? Závistiví? Neschopní? Hloupí? Když zřetězíme události posledních let a desetiletí – New York, Janov, Göteborg, Praha, Washington, Seattle – najdeme společného jmenovatele? Najdeme jej, když půjdeme dál? Třeba v Paříži 1968? Byl na pranýři kapitalismus jako systém? Jeho étos?

MN: Musíme rozlišovat. Ano, rok 1968 se nesl ve znamení socialismu. Mladí lidé na barikádách – snad dokonce i po invazi do Československa – ale chtěli globalizaci, tehdy se tomu říkalo internacionalismus. Socialistický. Pravda se ukázala v roce 1989. Socialismus nebyl alternativou, druhou – novou ekonomikou a společností, nýbrž ekonomikou „třetí“, třetířadou. Nebyl a není praktickou ekonomikou ani ekonomickou teorií, ale spíše jakousi nenaplnitelnou vizí morálních norem. V praxi nefunkčních. Jakýmsi sekularizovaným náboženstvím. A v důsledku by vedl k chudobě a zkáze hodnot. Přes všechn ten falešný patos o zářných zítřcích. Ano, globalizace byla alternativou socialismu. V roce 1989 se svět opět více sjednotil a zglobalizoval. A dále: dnešní třetí svět není proti bohatství! Chudí chtějí žít také důstojně, nejen přežívat nebo dokonce umírat. New York nebyl vzpourou chudých. Bin Ládín je velice bohatý.

LN: Nejde přece jen o něj...

MN: Nebo tedy kdokoli jemu podobný. Právě lidé jako on, popřípadě zbohatlické vrstvy, tedy vrstvy, které své bohatství nevytvořily, nýbrž si ho jednoduše vzaly. Tyto vrstvy v chudých zemích a jimi manévrovatelné vlády udržují lidi v chudobě,

nesvobodě. Je jednoduché zaměřit pozornost zbědovaného obyvatelstva proti komukoli, kdo může být označen za viníka. Proti křesťanům, proti kapitalistům, proti Američanům... Vždyť tuto hru – určitě v jiné míře i formě – zná přece i střední a východní Evropa. I Česká republika.

LN: Máslo na hlavě mají ale i bohaté státy. Ať už z doby studené války, kdy si podmazáváním ideologicky „spřátelených“ vlád rozšiřovaly sféru vlivu, nebo i dnes, kdy se dluhy třetímu světu odpouštějí. A to bez ohledu na to, že půjčené investice spotřebovala a spotřebovává vrstva úředníků a propletených mafií a fanatiků, lidí jako je Ládín, ale i západní „prospektoři“ operující v těchto zemích. Třeba právě proti takovéto „globalizaci“ se bouří i dnešní bohatá mládež.

MN: To ovšem nemíří na kořeny, na principy, na étos demokratického kapitalismu. To míří na ony hybridy, na stagnující spletence nesvobody a chudoby. A je zřejmé, že takovéto spletence dusí společnost, dusí možnost obyvatel realizovat svůj talent, svůj život, v jakékoli sféře, nejen ekonomické, ale i v duchovní. A to je frustrující. Nesvobodné společnosti se stávají nebezpečím samy pro sebe i pro společnosti svobodné, prosperující. Nikoli tedy obráceně, že by příkop mezi bohatstvím a chudobou hloubil kapitalismus a jeho instituce, i když leckterá konkrétní politická, ekonomická rozhodnutí nebo strategie byly a jsou diskutabilní.

LN: Jak vidno z newyorské tragédie, při dnešní úrovni technologií je to nebezpečí velmi reálné...

MN: To ano, ale nečinme proto zkratkovité závěry. O střetu civilizací, chudých a bohatých a podobně. Bin Ládín a jemu podobní nejsou civilizovaní lidé, natožpak svobodní. Jsou otroky své nenávisti, to je jejich jediná politika. A fanatismus. On nechce hledat pravdu, on ji má a chce ji prosazovat i přes mrtvoly. Jeho pravdou je nenávist. Ne ideje, ne chudoba, ne boj proti korporacím. Bin Ládín nereprezentuje nějaký stát nebo kulturní či ekonomický okruh. On vůbec nereprezentuje, New York ano.

LN: Když jsme u slova pravda a u podobných velkých slov, jak se směšují vaše evidentně liberální myšlenky

s vaší katolickou konfesí? Katolická církev je institucí, která se po staletí tváří a chová jako majitelka pravdy. Nevím, nakolik ji změní dnešní papežské omluvy, nakolik ztratí pověst rigidní instituce.

MN: Za dobu, co jsem tady v Čechách, jsem potkal několik katolíků, kteří na mne působili jako otevření lidé.

LN: To jsou jednotliví lidé, instituci však tvoří její historie, myšlenky, uznávané hodnoty, jazyk, pozice ve společnosti...

MN: Každá instituce je však nesena konkrétními lidmi. Každá instituce nebo tradice má své hrdiny i své slabiny. A právě důvěra v to, že ta která tradice, a nemusí být jen katolická – má hodnotu, platnost, vytváří pocit nebo vědomí sounáležitosti lidí. Já vyrůstal v katolické tradici. A Bůh nepojal své Stvoření jako donucovací systém, ale jako arénu svobody. A kapitalismus je koncipován jako systém svobodný. Je systémem uzpůsobeným pro neustálé reformy, je ze všech známých systémů nejvíce otevřen světlu pravdy.

LN: A není to tak trochu další „velký příběh“, pro který je třeba umírat? Další velká pravda, další hotový recept na neduhy světa, jako byly jiné konstruované „ismy“, které byly také plné étosu a pak plnily masové hroby a plynové komory?

MN: Svoboda člověka není umělá doktrína, jako byl třeba socialismus. Ten vznikl na papíře, v hlavách designérů. Svoboda, víra a sounáležitost lidí je fakt. Ten systém nějak funguje – není konstruován! Neskrývá, že ho tvoří hříšní a omylní lidé a že svoboda je břemeno, které musíme nést. Člověk pravdu nevlastní. Jen v dílčích krocích hledá evidenci: toto lze, toto nikoli. Nikdy není sám. A systém může fungovat, jen když umožní hledání a nalézání. Pravdu nevlastní ani bin Ládin, ani USA, natožpak nevinní lidé ze Světového obchodního centra.

Miroslav Schiffert

Z rozhovoru s profesorem Novakem

Pane profesore, význam náboženství pro veřejný život se v naší zemi velmi často zpochybňuje. Na pravé straně politického spektra se tak někdy děje ve jménu filosofie objektivismu, filosofie Ayn Randové. V této filosofii se člověk chápe jen jako izolovaný objekt, a sobectví se chápe jako ctnost. Kde je podle vás největší nebezpečí takového přístupu?

Filosofie Ayn Randové je filosofie ateistky, a jako taková přirozeně směřuje k egoismu, ke svévoli, k izolaci, k individuální izolované vůli. Na jednu stranu hlásá svobodu jakožto svobodu od státu, na druhé straně je nesmírně destruktivní. Staví člověka proti člověku, vůli proti vůli... Nemá vůbec ponětí o solidaritě, o spolupráci, nemá vůbec ponětí o zájmu o slabé a zranitelné, a nemá vůbec ponětí o tom, co to znamená pokora. V současné angličtině bychom řekli, že pokoru zpochybňuje.

Z toho plyne, že je to filosofie nejistých lidí, kteří překrývají svou nejistotu hrubostí a agresivitou. To ovšem může být nesmírně destruktivní: destruktivní ekonomicky, ve firmě, ve společnosti, protože staví jednotlivé pracovníky proti sobě. Může to být destruktivní ve společnosti, protože staví jednu frakci proti druhé. Politika se pak mění v boj o moc... Podle mého soudu je to velmi odpudivá, šeredná filosofie.

Jak byste rozuměl tomu, že tato filosofie, která je v Americe okrajovou záležitostí, má právě v postkomunistické zemi takový úspěch?

Protože komunismus sám připravuje půdu pro ateismus. Protože odstraňuje smysl pro solidaritu mezi lidmi. Protože odstraňuje autentičtější, společenštější pohled na člověka. Protože nechává člověka v naprosté izolaci. Je to paradox komunismu. Ale italský filosof Sartori to vyjádřil tzv. Sartoriho paradoxem: že komunismus, který tvrdil, že staví na společenství, na komunitě, za sebou nechává lidi naprosto izolované, odcizené, kteří se bojí jeden druhého, nevědí, kdo o kom informuje, kdo donáší a kdo nedonáší. Komunismus je paradoxně tím nejizolovanějším způsobem života, jaký lidstvo zná. A to všechno ve jménu soudružství. Naproti tomu ostatní společnosti právě ve jménu důstojnosti jednotlivce vytvářejí společenství, komunitu, soucit.

Adam Smith řekl, že charakteristickou ctností člověka je soucit, sympatie k druhému člověku. Umožňuje člověku pocítit, jaké to je být tím druhým. A myslím, že tato ctnost je ctností křesťanského původu, že pochází z křesťanské vnímavosti. Konec konců Adam Smith sám studoval na kazatele evangelia a právě tak se dostal k problému, jak pomoci chudým. A z tohoto uvažování jak pomoci chudým, vytvořil svůj ekonomický systém, který měl pomoci chudým, aby se dostali z chudoby.

Důležité myšlenky Michaela Novaka pronesené na výročním zasedání Mont Pelerin Society v Bratislavě a později i na diskusích v Praze již nalezly odkaz v českém myšlení:

„V souvislosti s problémy přechodu od komunismu ke svobodné společnosti Michael Novak konstatuje, že západní experti a poradci se ve svých doporučeních soustředili pouze na plány reformy politického a ekonomického systému, přičemž opominuli onen systém, který je ze tří systémů svobodné společnosti nejzákladnější: systém morálky a kultury, který hraje nezastupitelnou roli při rozvíjení každodenních návyků a praktik, jež umožňují fungování svobodné společnosti, a který je tím, co nejvíce formuje lidský kapitál společnosti.¹ Pro systém morálky a kultury, který je podle něj nezbytnou podmínkou politické a ekonomické svobody, navrhuje Novak označení ‚morální ekologie‘, které se v nejširším slova smyslu vztahuje k souhrnu idejí, vyprávění, institucí, sdružení, symbolických systémů, převládajících názorů a praktik, jakož i způsobů, jimiž se lidem za jejich chování dostává pochvaly či odsouzení. Novak dále specifikuje čtyři specifické kulturní ideje, jejichž rozvíjení je nezbytné pro úspěch transformačního procesu:

1) idea ekonomického člověka, která se podle Novaka neomezuje pouze na schopnost racionální kalkulace, nýbrž v klasicko-liberálním duchu zahrnuje i takové charakteristiky lidského chování, jako je dodržování zákonů, schopnost projevovat vůči svým bližním cit sympatie jakož i tvrdohlavé uplatňování občanského ducha;

2) regulativní ideál pravdy (Novakův důraz na tento ideál je velice významný vzhledem k nyní módnímu postmodernistickému relativismu, který svým popíráním jsočnosti pravdy je velmi nebezpečným překážkou budování či uchování svobodné společnosti);

¹ Michael Novak, *The Neglect of Moral Ecology*, přednáška pronesená na regionálním zasedání Mont Pelerin Society, Bratislava, 10. září 2001, str. 1.

3) podnikání ve smyslu iniciativnosti, invenčnosti a objevování, uplatňované ve všech oblastech lidské činnosti a mající charakter jak intelektuální, tak i morální habitualy;

4) společenská spolupráce či důvěra (trust – ve smyslu Fukuyamova užití tohoto termínu), tj. důvěra v rozumové schopnosti, poctivé jednání a kooperativní postoje ostatních lidí, která významně snižuje náklady ekonomického života (důvěra v tomto Novakově pojetí je přímým protikladem vůči hobbesovskému homo homini lupus, které se v postkomunistických zemích stalo reálným postojem většiny lidí vůči jejím bližním).

Přechod od komunismu ke svobodné společnosti je tudíž podle Novaka možný jen v podobě simultánního vybudování či znovuvybudování všech tří subsystémů svobodné společnosti – politického, ekonomického i kulturního. Vzhledem k tomu, že již vybudování každého jednoho zvlášť je herkulovským úkolem, jeví se povinnost vybudovat všechny tři systémy najednou jako úkol přímo nadlidský. Podle Novaka však historická zkušenost prokázala, že jde o úkol uskutečnitelný – výmluvným dokladem je reforma Západního Německa po druhé světové válce, kdy realizace ideje novus ordo vedla relativně v krátké době k úspěšnému vybudování všech tří systémů v jejich vzájemné souvislosti a provázanosti.

Novakem uvedený příklad úspěchu německé reformy lze zároveň pokládat za potvrzení platnosti klasicko-liberálního přístupu (s jeho důrazem na mravní předpoklady svobodné společnosti), který sehrál v politice novus ordo dominantní přes všechny její povětšinou verbální důraz na soziale Marktwirtschaft. Novakovy myšlenky jsou navíc cenným zdrojem argumentů proti pseudoliberalním reformistům, kteří dokonale ignorují nutnost obnovy morálně-kulturních základů svobodné společnosti a v nejlepším případě odkládají investice do lidského kapitálu až na dobu, „kdy si na ně vyděláme“; ve skutečnosti si totiž můžeme „něco vydělat“ jen tehdy, když budeme průběžně co možná nejvíc investovat do lidského kapitálu, tj. do vzdělání a hlavně do výchovy obyvatelstva.“

[Ján Pavlík, Liberalismus pro 21. století, in: Acta Oeconomica Pragensia 6/2001 (Liberalismus), VŠE Praha, str. 42 - 43.]

Přehled laureátů
Výroční ceny Liberálního institutu:

1995 – Prof. Gary Becker,
nositel Nobelovy ceny za Ekonomii 1992

1997 – Prof. Milton Friedman,
nositel Nobelovy ceny za ekonomii 1976

1998 – Sir Roger Douglas,
bývalý novozélandský ministr financí
a autor velkolepé liberální ekonomické
reformy – Rogernomics

1999 – Prof. Dr. Hans Tietmeyer, Dr. h. c.,
president Deutsche Bundesbank do r. 1999

2000 – Dr. Grigorij Yavlinskij,
předseda ruského liberálního hnutí Jabloko

2001 – Prof. Michael Novak,
křesťanský filosof a ekonom

Michael Novak s manželkou mezi pracovníky a příznivci Liberálního institutu.

Michael Novak na Výroční přednášce Liberálního institutu, zaujatě sledován Danielem Hermanem, moderátorem této akce.

Zaplněné Kongresové centrum České národní banky při projevu Michaela Novaka.

Michael Novak odpovídá na dotazy účastníků.

Záběry z tiskové konference po udělení Výroční ceny Liberálního institutu 2001.

Záběry z tiskové konference po udělení Výroční ceny Liberálního institutu 2001.

Profesor Michael Novak.

Knihy nabízené Liberálním institutem

Připravujeme

Rothbard, Murray: Ekonomie – Pojednání o lidském jednání a harmonii trhů

Toto dílo je klenotem mezi učebnicemi ekonomie. To proto, že se jedná o systematické a komplexní pojednání o ekonomii, jež je představena jako společenská věda založená na logické dedukci (a nikoli matematické formalizaci a budování nerealistických abstraktních modelů), která ze základních axiomů dokáže vyvodit závěry týkající se složitých společensko-ekonomických jevů, jako je například problematika monopolů či teorie hospodářského cyklu.

Cca 1000 stran, cena zatím nebyla upřesněna

Josef Šíma a Dan Šťastný: Ekonomie v rukou politiků

Kniha ukazuje na politizaci ekonomické vědy a dokazuje, že celá řada ekonomů by měla být spíše označena za politiky, kteří ekonomii pouze zneužívají k ziskovým cílům. Vysvětluje, že řada nejpoužívanějších konceptů v ekonomii je produktem právě takovýchto politiků, kteří se vydávají za ekonomy.

Cena ani počet stran není zatím znám

Ján Pavlík: Teorie spontánního řádu

Systematické pojednání o teorii spontánního řádu, které staví na epochálním příspěvku F. A. Hayeka v této oblasti. Hayekova teorie je dále rozpracována, metodologicky ukotvena a také opatřena reakcemi na výhrady oponentů. Tato kniha završuje mnohaletou vědeckou práci, kterou doc. Pavlík teorii spontánního řádu věnoval.

Cena ani počet stran není zatím znám

Rusell D. Roberts: O věčné hlouposti aneb Příběh o mýtech protekcionismu a svobodném obchodě

Klasický anglický ekonom David Ricardo je považován za jednoho z nejvýznamnějších zastánců svobodného obchodu. Této své pověsti se snaží dostat i po své smrti: pozorně sleduje, jak se „jeho“ myšlenky svobodného obchodu daří. Když to vypadá opravdu špatně, sestupuje z nebe a snaží se ukázat zastáncům protekcionismu, že jejich (možná) dobře míněné úmysly k ničemu dobrému nevedou...

Kniha amerického ekonomy R. Robertse zábavnou formou odhaluje rozporuplnost a nesmyslnost populární doktríny protekcionismu.

Asi 160 stran, prodejní cena ještě nebyla stanovena

David Boaz: Liberalismus v teorii a politice

Kniha určená pro ty, které zajímá širě filosofického zdůvodnění liberalismu a svobodné společnosti a pestrost praktických hospodářsko politických doporučení a receptů, které se tyto teoretické principy snaží aplikovat.

Asi 350 stran, prodejní cena nebyla stanovena

Tituly roku 2001

Murray N. Rothbard: Peníze v rukou státu

Vývoj peněz na svobodném trhu a jejich úplné ovládnutí státy, to je téma proslulé Rothbardovy knihy sepsané velmi působivě pro nejširší okruh čtenářů. Zneužívání této ohromné moci nad penězi a celou ekonomikou je jen dalším logickým krokem. Profesor Rothbard popisuje mechanismus uchvácení peněz a popis ničivých vládních intervencí a zhoubné politiky centrálních bank do rozpadu brettonwoodského systému. Vývoj od 70. let až ke vzniku eura zachycuje a vysvětluje v obsáhlém doslovu Guido Huelsmann. Celá kniha prokazuje, že za inflaci a hospodářské krize jsou odpovědný centrální banky – nástroj, kterým stát ovládá peníze.

160 stran, předpokládaná doporučená prodejní cena 135 Kč

Adam Smith: Bohatství národů

Nejznámější dílo zakladatele ekonomické vědy není třeba představovat. Bohatství národů vychází v češtině po dlouhých desetiletích, aby se čeští čtenáři mohli opět seznámit s nestárnoucí Smithovou obhajobou „neviditelné ruky trhu“ a varováním před nárůstem moci státu, protekcionismem a vysokými daněmi.

986 stran, doporučená prodejní cena 690 Kč

Murray N. Rothbard: Ekonomie státních zásahů

Ekonomie státních zásahů je první do češtiny přeložená kniha světoznámého libertariánského ekonoma M. Rothbarda, která rozebírá všechny myslitelné způsoby vládních zásahů do svobodné směny (jako jsou nejrůznější druhy daní, vládní výdaje, licencování povolání atd.) a dokazuje, že jejich společnou vlastností je snižování lidského blahobytu. Dokládá, že ke zvyšování blahobytu všech lidí je nutný svobodně fungující trh bez existence vládních zásahů.

464 stran, pevná vazba, předpokládaná doporučená prodejní cena 420 Kč

Tituly roku 2000

Josef Šíma: Trh v čase a prostoru: hayekovská témata v současné ekonomii

Kniha představuje několik nosných témat rakouské ekonomie, na jejichž rozpracování se významně podílel i nositel Nobelovy ceny za ekonomii F. A. Hayek. Jsou

jimi ekonomická metoda, teorie peněz, teorie kapitálu, hospodářský cyklus a analýza Velké deprese. Tyto poznatky jsou kladeny do protikladu s pohledem ekonomů hlavního ekonomického proudu.

112 stran, doporučená prodejní cena 70 Kč

Josef Šíma (ed.): Liberální ekonom Grigorij Javlinskij

Kniha obsahuje Výroční přednášku Liberálního institutu, kterou G. Javlinskij přednesl při přebírání ceny „Za přínos k rozvoji liberálního myšlení a naplňování idejí svobody, soukromého vlastnictví, konkurence a vlády zákona v praxi“. Najdeme zde zásadní názory na úlohu soukromého vlastnictví při ekonomické transformaci, charakteristiku ruského „nomenklaturního puče“ a alibismu západních politiků, a také pohled na válku v Čečensku. Tato publikace je dostupná i v anglické verzi.

64 stran, doporučená prodejní cena 100 Kč

Jiří Schwarz (ed.): Hayek Semper Vivus

Hayek stále živý je sbírkou esejů, které rozebírají přínos jednoho z největších myslitelů tohoto století a nositele Nobelovy ceny za ekonomii Friedricha Augusta von Hayeka. Jedná se o ucelenou kombinaci náročnějších filozofických textů i populárnějších přiblížení některých aspektů Hayekova díla, kterou ocení každý začínající i pokročilý „Hayekovec“.

168 stran, doporučená prodejní cena 130 Kč

Dominick T. Armentano: Proč odstranit protimonopolní zákonodárství

Protimonopolní zákonodárství je prostředkem likvidace úspěšných podnikatelů za pomoci politických prostředků a moci státu. Profesor Armentano to vyvozuje ze studia ekonomické teorie i historie protimonopolního zákonodárství. Neopomíjí ani případ Microsoftu ani ostatní velké případy, které potvrzují jeho tezi.

136 stran, doporučená prodejní cena 150 Kč

Roger E. Meiners a Bruce Yandle: Jak common law chrání životní prostředí

Publikace ukazuje, jakou roli může sehrát zákonný rámec při ochraně životního prostředí. Na rozboru konkrétních případů ilustruje, jak silná právní tradice umožňovala běžným občanům ochraňovat vzduch, půdu a vodu, často proti mnohem silnějším protivníkům. V průběhu 20. století však bohužel méně efektivní regulace nahradila kdysi tak obvyklá právní řešení a navíc přinesla řadu dalších problémů.

Publikace je vydávána ve spolupráci se *Společností pro právní a ekonomické vzdělávání*.

48 stran, doporučená prodejní cena 60 Kč

Tituly roku 1999

Josef Šíma (ed.): Jerry Jordan – Změněná úloha centrálních bank v XXI. století

Světověznámý teoretik centrálního bankovníctví a prezident Federal Reserve Bank of Cleveland diskutuje chyby standardních měnových politik, vliv nových technologií na postavení centrálních bank, smysluplnost teorií svobodného bankovníctví, důležitost postavení zlata a nutnost privatizace zlatých rezerv.

56 stran, doporučená prodejní cena 65 Kč

Josef Šíma (ed.): Hans Tietmeyer – Euro a ekonomiky v transformaci

Prezident Bundesbanky ve své přednášce u příležitosti udělení Výroční ceny Liberálního institutu hovoří o nutnosti podporovat konkurenceschopnost všech sektorů ekonomiky jako nutné reakci na vytvoření jednotné evropské měny. Popisuje vliv eura na země v transformaci, příčiny a řešení krize v Japonsku a představuje základní principy sociálně-tržního hospodářství. Tato publikace je dostupná i v anglické verzi.

64 stran, doporučená prodejní cena 100 Kč

Josef Šíma (ed.): Právo a obrana jako zboží na trhu

Knihy se skládá ze tří esejů, které ukazují, jak se vyvíjela myšlenka ryze tržní společnosti, ve které všechny služby včetně poskytování obrany, bezpečnosti a vymáhání spravedlnosti budou poskytovány trhem, a nikoli teritoriálním státním monopolem. Na průkopnický esej Gustave de Molinariho z roku 1849 navázal na přelomu 50. a 60. let 20. století Murray N. Rothbard a detailní fungování celého systému ryziho tržního hospodářství rozpracoval v 90. letech Hans-Hermann Hoppe. Všechny tři přelomové práce jsou doplněny studií Josefa Šímy o vývoji francouzské *laissez faire* tradice, která vyústila v Molinariho práci, a základech moderního amerického libertariánského myšlení.

120 stran, doporučená prodejní cena 110 Kč

Ken Schoolland: Podivuhodná dobrodružství Jonatana Gullibla

Knihy Kena Schoollanda, která se stala celosvětovým bestsellerem, je smyšleným příběhem o putování hlavního hrdiny Jonatana Gullibla po zemi, která trpí nesvobodou. Tato země má všechny neduhy moderního státu blahobytu a hlavní hrdina postupně odhaluje všechny jeho vnitřní rozpory.

168 stran, doporučená prodejní cena 90 Kč

F. A. Hayek: Soukromé peníze – Potřebujeme centrální banku?

Věhlasná kniha nositele Nobelovy ceny za ekonomii ukazuje, jakým způsobem funguje vydávání peněz ve svobodné společnosti, a přesvědčivě dokazuje, že je na čase

vrátiti produkci – pro hladké fungování ekonomiky tak nenahraditelné komodity – peněz z rukou státního monopolu v podobě centrální banky zpět do rukou trhu.

176 stran, doporučená prodejní cena 135 Kč

Henry Hazlitt: *Ekonomie v jedné lekci*

Ekonomie v jedné lekci je klasické dílo slavného ekonoma, filosofa a žurnalisty Henry Hazlitta, které se stalo bestsellerem v mnoha zemích světa. Jasným a srozumitelným jazykem jsou v knize představeny základní principy ekonomie, jejich aplikace do oblasti hospodářské politiky a reakce na kritiky tržního hospodářství z řad většinové keynesiánské obce. Kniha je vhodná jako středoškolská učebnice ekonomie nebo jako úvodní vysokoškolský ekonomický text.

224 stran, doporučená prodejní cena 199 Kč

Josef Štíma (ed.): *Roger Douglas – Tvůrce nejúspěšnější hospodářské reformy XX. století*

Kniha zachycuje pražskou návštěvu sira Rogera Douglase, bývalého ministra financí Nového Zélandu, který byl tvůrcem jeho úspěšné liberální reformy v druhé polovině 80. let. Přednášky, diskuse a rozhovory s Rogerem Douglasem ukazují, jak se má provádět reforma, kterou nemá potkat stejný osud jako nepovedenou reformu českou. Tato publikace je dostupná i v anglické verzi.

100 stran, doporučená prodejní cena 100 Kč

Tituly roku 1998

Frédéric Bastiat: *Co je vidět a co není vidět*

Ve sbírce esejů slavného francouzského ekonoma, filosofa a žurnalisty, která je uvedena obsáhlou studií doc. Jana Pavlíka, nalezneme mimo hlavního eseje Co je vidět a co není vidět, který dal název celé sbírce, také slavné eseje Petice výrobců svící, Dva systémy etiky, Obchodní bilance a výňatek z Bastiatovy hry Protekcionismus aneb Tři konšelé. Kniha je obhajobou svobodného trhu a dokazuje nesmyslnost argumentů politiků, kteří se snaží regulovat a přerozdělovat.

180 stran, doporučená prodejní cena 165 Kč

Israel Kirzner: *Jak fungují trhy*

Přední současný teoretik Israel Kirzner ve své knize představuje pohled rakouské ekonomické školy na úlohu podnikatele a fungování trhů, který otevírá další možnosti, jak je možné obhajovat omezení role státu a státních zásahů v soudobé společnosti. Profesor Kirzner, který navazuje na myšlenky velikánů rakouské školy Misesa a Hayeka, přesvědčivě ukazuje, jak mylné a scestné jsou argumenty těch, kteří hovoří o možnosti efektivního fungování socialismu, o potřebě protimonopolního zákonodárství, o škodlivosti reklamy nebo o nespravedlnosti kapitalismu.

90 stran, doporučená prodejní cena 99 Kč

Ludwig von Mises: Liberalismus

Misesův Liberalismus je klasickým dílem, ve kterém autor obhájí myšlenky svobody a míru, myšlenky liberalismu. Nejedná se o striktně ekonomickou analýzu, a proto můžeme sledovat důslednou aplikaci liberálního přístupu např. v oblasti školství, v oblasti vnitřní politiky vícenárodních států a i v oblasti zahraniční politiky. Kniha je doplněna obsáhlým doslovem profesora Hoppeho, ve kterém je popsána Misesova profesionální dráha a nastíněn vývoj rakouské školy, jíž byl Mises předním představitelem.

186 stran, doporučená prodejní cena 168 Kč

Jan Pavlík (ed.): Milton Friedman v Praze

Kniha zachycuje návštěvu Prahy jedním z největších ekonomů tohoto století a nositelem Nobelovy ceny Miltona Friedmana. Obsahuje Friedmanovy přednášky, rozhovory a zamyšlení nad tématy, která nejsou striktně ekonomická a která ukazují na šíři liberálního přístupu k obecným společenským jevům. Knihu doplňuje série barevných fotografií a přehled polemik, které Friedmanova návštěva vyvolala v českém tisku. Tato publikace je dostupná i v anglické verzi.

103 stran, doporučená prodejní cena 100 Kč

Tituly předcházejících let

Gary S. Becker: Teorie preferencí

Kniha představuje reprezentativní průřez tvorbou nositele Nobelovy ceny a slavného chicagského ekonoma Gary S. Beckera let sedmdesátých až devadesátých. Jde o texty, které se již stačily zařadit do zlatého fondu ekonomické literatury. Souhrn témat je velmi rozmanitý a potvrzuje, proč Becker bývá označován za ekonomického imperialistu: ekonomická analýza žebrání, výběru životního partnera, tvorby cen v rybích restauracích nebo např. empirická analýza cigaretového návyku. V Beckerově pojetí je ekonomie skutečným impériem, které pokrývá prakticky všechny sféry lidského chování.

368 stran, doporučená prodejní cena 190 Kč

Milton Friedman: Metodologie pozitivní ekonomie

Studie představuje základní metodologický přínos Miltona Friedmana, který ovlivnil zásadním způsobem vývoj ekonomické vědy ve druhé polovině 20. století.

20 stran, doporučená prodejní cena 25 Kč

Milton Friedman: Za vším hledej peníze

Kniha vychází z více než 50 let Friedmanova studia peněz a peněžních institucí a ukazuje na řadě historických epizod z různých období na velmi překvapivé souvislosti mezi chováním měnových autorit (panovníků, centrálních bank) a politickými událostmi. V knize, která je psána velmi čtivě, se dovídáme, jak politické ústupky jedné úzké zájmové skupině v několika státech USA přivedly nástup komunismu v Číně,

sledujeme, jak znehodnocování zlatých mincí přivedlo rozpad Římského impéria, Friedman ukazuje, jakou shodou náhod došlo k tomu, že se zlato stalo hlavním měnovým kovem. Na příkladech z nedávné doby jasně vidíme, jak nezodpovědné vlády mnoha zemí světa pomocí inflace ožebračily své občany a jak bezprecedentní je současná situace světového měnového uspořádání.

262 stran, doporučená prodejní cena 170 Kč

Jan Pavlík (ed.): Gary Becker v Praze

Publikace zachycuje návštěvu prof. Gary S. Beckera v Praze v březnu roku 1995. Obsahuje projevy Gary Beckera, Dušana Třísky, Karla Dyby a Tomáše Ježka při příležitosti 5. výročí založení Liberálního institutu, slavnostní projev prof. Beckera při příležitosti udělení hodnosti Doctor honoris causa Vysoké školy ekonomické v Praze, diskuse prof. Beckera s Václavem Klausem, Václavem Havlem, Jiřím Schwarzem a Tomášem Škrdlantem (režisérem filmu o Gary Beckerovi „Homo economicus“). Kniha také obsahuje mnoho barevných fotografií a dodatků o díle Gary Beckera a činnosti Liberálního institutu a Centra liberálních studií. Tato publikace je dostupná i v anglické jazykové verzi.

100 stran, doporučená prodejní cena 89 Kč

Milton Friedman: Kapitalismus a svoboda

„Tato kniha je jednou z nevlivnějších knih o kapitalismu a svobodném trhu ve 20. století. Napomohla k názorovému posunu mnoha mladých lidí od socialismu směrem ke svobodnému trhu.“ (Gary Becker)

Kapitalismus a svoboda je knihou, jež se dotýká velkého množství témat, která jsou propojena jedním společným motivem, a tím je svoboda jednotlivce, nutnost omezení nadměrné úlohy státu v mnoha oblastech lidské činnosti. Hovoří se zde o moci státu a úloze peněz, o školství a vzdělávání, zákonech na podporu zaměstnanosti, monopolech, udělování státních licencí, přerozdělování příjmů, společenském blahobytu a chudobě. Milton Friedman zde také představuje několik svých originálních konceptů, jako je negativní důchodová daň nebo kupony na vzdělávání.

182 stran, doporučená prodejní cena 98 Kč

F. A. Hayek: Kontrarevoluce vědy

„Hayekovu Kontrarevoluci vědy by si měl přečíst každý, kdo jen na chvíli uvažuje o možnosti nahrazení spontánního řádu sociálním inženýrstvím. Každý takový romantický snělek se po přečtení Hayekovy knihy ocitne v konfrontaci mezi utopickými sny a tvrdou realitou.“ (Miroslav Ševčík)

F. A. Hayek, který proslul svou knihou Cesta do otroctví, obdržel Nobelovu cenu za ekonomii v roce 1974 a opět přivedl do centra pozornosti myšlenky rakouské školy jako alternativy hlavního proudu světové ekonomie. Hayek se v této knize zabývá poněkud obecnější otázkou zneužívání a úpadku lidského rozumu ve společenských vědách, které jsou způsobeny přejímáním vědeckých metod přírodních věd. Hayek hovoří o „otrockém napodobování metod a jazyka Vědy“, které nazývá scientismem, jako protikladu důkladného a nezaujatého vědeckého zkoumání. O příčinách a následcích tohoto vývoje se čtenář doví v této světově vysoce oceňované knize.

212 stran, doporučená prodejní cena 119 Kč

Detmar Doering (ed.): Liberalismus v kostce

„Tento reprezentativní soubor statí liberálních autorů umožní čtenáři konfrontovat své myšlení a názory s přístupy klasického liberalismu. Mnoha lidem nastaví zrcadlo, které jim pomůže identifikovat vlastní názory. Po přečtení někteří poznají, že vůbec nejsou liberály, jak se mylně domnívali, jiní s překvapením zjistí, že mají k liberalismu velmi blízko.“ (Jiří Schwarz)

Kniha je antologií statí velikánů světového liberálního myšlení, mezi kterými najdeme jména jako Adam Smith, John Locke, Edmund Burke, John Stuart Mill, David Hume, Frédéric Bastiat, Ludwig von Mises, F. A. Hayek, Karl Popper a další. Kniha alespoň částečně snižuje deficit, který byl způsoben mnohaletou násilnou izolací českého čtenáře od prací liberálních autorů. Liberalismus v kostce si klade za cíl přiblížit širokému okruhu čtenářů základní myšlenky liberalismu a vyvrátit mnohá přežívající klišé.

87 stran, doporučená prodejní cena 59 Kč

Robert Holman: Vývoj ekonomického myšlení

„Tato knížka není určena ani tak historikům nebo ekonomickým odborníkům, ale spíše širší veřejnosti... Na přehledu vzniku, vývoje a zániku nejvýznamnějších ekonomických škol, od těch dávno minulých až po dnešní, které vytvářejí podobu soudobého ekonomického myšlení, chce čtenáři přiblížit hlavní etapy a mezníky ve vývoji ekonomického světového názoru... Chceme-li pochopit ekonomii dneška, musíme se vrátit ke starým autorům a čerpat z jejich moudrosti... Řada našich dnešních omylů pramení z toho, že nedoceňujeme jejich odkaz.“ (Robert Holman)

56 stran, doporučená prodejní cena 45 Kč

Publikované projekty Liberálního institutu

Konkurence – cesta k efektivní výrobě a spotřebě elektrické energie (1998)

Konkurence v českém plynárenství (1999)

Železnice jako součást dopravního trhu (2001)

Konkurence v českém teplotárenství a koheze energetických trhů (2001)

Studie jsou dostupné na adrese <http://www.libinst.cz>.

Rozpracované projekty

Deregulace a konkurence v telekomunikacích

Privatizace a konkurence ve vodárenství

Privatizace České pošty

Unipetrol

Skupina českých společností
podnikající především v oborech
rafinérského zpracování ropy, petrochemii,
agrochemii a distribuci pohonných hmot
jako spolehlivý partner
zákazníků a zaměstnanců.

Jedno spojení, jeden zájem

BENZINA, CHEMOPETROL, KAUČUK,
ČESKÁ RAFINÉRSKÁ, PARAMO, KORAMO, SPOLANA

Bojujeme za svobodu ducha, svobodu vlastní vůle a vlastní mysli. Dokonce ani vězni v koncentračních táborech v tomto boji neustávali. Věděli, že mohou být potrestáni lidmi, avšak nikdo je nemohl přinutit lhát, pokud se ke lži sami neuchýlili. Dokud byli rozhodnuti nepodílet se na lžích, mohli uchránit svou svobodu a důstojnost před čímkoli. To jim dávalo sílu, o niž je nebyli s to připravit ani jejich vězňitelé. Jelikož však máme tělo, svoboda ducha k tomu, abychom svobodně jednali ve světě, abychom nakládali s naším tělem, nestačí. Potřebujeme majetek. Potřebujeme věci, tužky, psací stroje, textové editory, potřebujeme spoustu věcí. I ony jsou součástí naší vlastní osoby. V židovské a křesťanské tradici od počátku existuje velmi silná oddanost právu na soukromé vlastnictví. Je to součástí osobní svobody. Ostatně i anglické slovo *property* pochází z latinského *proprius*, což znamená osobní. Coby lidská bytost nemůžete ve světě jednat bez majetku. Pokud někdo ovládá veškerý váš majetek, ovládá i vaši svobodu. Svoboda a vlastnictví jsou neodlučitelně spjaty.

Mějme na paměti, že když jedna země zbohatne, neznamená to automaticky, že musela zchudnout nějaká jiná země. Právě naopak! Zbohatnou i ostatní. V roce 1950, velice záhy po 2. světové válce, Spojené státy vyráběly 53 % veškeré světové produkce, v současné době je to pouze 23 %, a přitom jsme daleko bohatší, než jsme byli v roce 1950. To samé platí o Japonsku, Koreji, do určité míry jistě i o Číně. Celý svět je dnes bohatší. Vztah mezi chudobou a bohatstvím je třeba chápat jako hru s pozitivním součtem. Každá země, která zbohatne, ve skutečnosti představuje zdroj bohatství pro další země, neboť poskytuje více příležitostí pro oboustranně výhodný obchod.

Doposud nemuseli teologové a biskupové příliš zaměřovat svůj zřetel na otázky ekonomiky a podnikání. Je-li toho dnes třeba, je to kvůli chudým. Lepší než darovat chudému chléb je pomoci mu vybudovat pekárnu či jinou firmu, s jejíž pomocí by mohl sloužit ostatním a tím zároveň své rodině. Je to navíc nezávislý, poctivý a hrdý způsob. Neexistuje žádná jiná systematická a praktická metoda, jak zapojit chudé „do kruhu rozvoje“.

Michael Novak (významné citace z této publikace)

